

תשובות קצרות

1. כמות הענבים והזיתים שמתר לקטוף בשביעית / הרב יהודה הלוי עמיחי
שאלה | מהי כמות הענבים או הזיתים הקדושים בקדושת שביעית שמותר לקוטפם?
תשובה | נאמר במשנה (שביעית פ"ה מ"ז):

היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר ומוכר לעובדי כוכבים בארץ ולישראל בחוצה לארץ. ה'משנה ראשונה'¹ הסביר שמדובר באדם שלוקח מהפירות שהפקיר בשדהו, אך משדה אחרים מותר לקחת כפי מה שיכול. כן משמע גם בדברי הרמב"ם,² שאדם יכול להביא לביתו מפירות שהפקיר חמישה כדי שמן וחמישה עשר כדי יין. ה'משנה ראשונה'³ הוסיף שכדי יין אלו הם גדולים, וקרובים לגודל של חבית, וחמישה עשר כדי הם כמות שצריכים עגלה כדי לשאת אותה, ואי אפשר לשאת אותם בכתף. היסוד להתיר חמישה עשר כדי יין הוא שאין זו כמות מסחרית אלא כמות לשימוש ביתי. כל איסור האיסוף הוא כ'דרך הבעלים', שמוכר פירות לאחרים, אבל התירו לקטוף כמות לצריכה ביתית.⁴ הכמויות שמצוינות במשנה הן נגזרת של ההגדרות הללו.

ואמנם ראיתי ב'משנת יוסף'⁵ שסובר שחמישה עשר כדי יין הם 22.5 ליטר. אבל ברור שגודל כזה אפשר לשאת בכתף ואין הכרח להזדקק לעגלה, וזה שלא בדברי ה'משנה ראשונה' שהובאו לעיל, שיש צורך בעגלה. אולם אם נסביר שזוהי כמות שנתית (לדעת הר"ש, שאין צורך בביעור ממש אלא הפקר), אזי יש למדוד את הגודל לפי השתייה הרגילה הממוצעת למשפחה. לדוגמה, משפחה ששונה ליטר יין בשבת, ובשנה יש כחמישים ושתיים שבתות ועוד ימים טובים, אם כן הכמות הנצרכת לה לשנה היא בערך שישים ליטר יין. אמנם גם לדעת הרמב"ם, שבשעת הביעור (פסח) יש לבער ממש, ולא כפי שנהוג שהחובה היא רק להפקיר, הכמות שמתירים לקטוף בשביעית היא שנתית, שאין זו דרך הסוחרים. דין השמן דומה לדין היין. אין צורך למדוד במדויק כמות שמן.

1. משנה ראשונה, שביעית פ"ה מ"ז.

2. רמב"ם, הל' שמטו"י פ"ד הכ"ד.

3. משנה ראשונה, שם.

4. עי' במאמרי 'פירות הקיץ בגינה הביתית', אמונת עתיך 77 (תשס"ח), עמ' 42-49; וכן 'מסיק זיתים ועשיית שמן בגינה הפרטית', אמונת עתיך 44 (תשס"ב), עמ' 45-49.

5. שו"ת משנת יוסף, ח"ג סי' לב.

אמנם בוודאי שהשתמשו בשמן פחות מאשר ביין, ועל כן הכמות המצוינת במשנה היא קטנה יותר - חמישה כדי שמן לעומת חמישה עשר כדי יין. אך יש לדעת שכדי השמן היו שונים מכדי היין, כמבואר בירושלמי⁶. על כן גם בשמן יש למדוד לפי כמות רגילה שאדם לוקח לביתו לשימוש וללא כוונת מסחר, וזאת הכמות שמותר לו להביא. נראה שגם כיום אפשר להביא כשישים ליטר שמן לצריכה שנתית.

2. הפסד פירות שביעית בדרך הילוכו / הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלה | בגינתי עץ תאנה המשיר פירות רבים על השביל, ופעמים רבות דורכים עליהם. מה עלי לעשות כדי לשמור על קדושתם?

תשובה | ה'משנה ברורה'⁷ כתב שאסור להרוג נמלים בשבת אפילו דרך הילוכו.⁸ זאת רק כאשר הוא רוצה להרוג, ועושה זאת דרך הילוכו כדי שלא יהיה ניכר שהורגן. אבל אם אדם הולך סתם ללא כוונה להרוג כלל, וייתכן שיש נמלים בדרכו, הוא איננו צריך להתבונן אם הוא דורך במקום שיש בו נמלים או לא. אלא מותר לו ללכת כדרכו, כי הוא אינו מתכוון להרוג את הנמלים ואין לו מכך כל נחותא. זאת ועוד, הדיון לעיל הוא בנוגע לאיסורי שבת, שעצם המלאכה בה אסורה. לעומת זאת בשביעית הדיון הוא סביב האדם עושה הפעולה. כפי שלעניין זמירה בשביעית אנו אומרים 'הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות', כן לעניין הפסד פירות שביעית. נחלקו המפרשים מדוע אסרו להפסיד פירות שביעית: האם מדין הפסוק 'לאכלה - ולא להפסד', או כפי שכתב הרמב"ם,⁹ שיש בכך גזל הרבים.¹⁰ אבל ברור שתאנים הזרוקות על הרצפה לא ייאכלו, על כן אין בהם איסור של הפסד פירות שביעית. וכן מצאנו בירושלמי (פ"ט ה"א) שפירות שהולכים לאיבוד אין בהם איסור הפסד, שכן 'מאליהן הן אבודין'. ברור שהתאנים שנפלו לרצפה הולכות לאיבוד, ואם כן אין בכך הפסד. נוסף על כך בעל הגינה אינו מפסיד את הפירות בידיים, אלא זה נעשה בדרך של 'גרמא'. וכבר כתב המהרי"ט שהפסד פירות שביעית ב'גרמא' - מותר.¹¹ אמנם בגלל קדושת שביעית וחשיבותה ראוי שההולך בשביל יפנה את הפירות הצידיה. אבל כאמור, אם ידרוך עליהם - לא יעבור על איסור.¹²

6. ירושלמי, שביעית פ"ה ה"ז, שהעפר שעושין כדי יין שונה מזה של כדי שמן.

7. משנה ברורה, ס' שטז ס"ק מח.

8. עי' בשער הציון, אות עה.

9. פהמ"ש לרמב"ם, שביעית פ"ד מ"י.

10. עי' תויו"ט, שביעית פ"ד מ"י; ובדברי מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל, התורה והמדינה, ח"ד עמ' קעו הערה 5; שם עמ' קסח; וע"ע ס' התורה והארץ, ח"ג עמ' 102-104.

11. כדברי המהרי"ט, ח"א ס' פג, בדבר נטילת עלים מן התות.

12. הערת עורך, י"פ: מבירור עם אג' מרדכי שומרון, מתברר שאחד הגורמים לנשירת התאנים הוא שהתאנים הנקביות לא הופרו על ידי תאנים זכריות, ואז ספק גדול אם הן נחשבות ראויות או עומדות למאכל.

3. חלב תאנים של שביעית ליבלות / הרב אברהם סחובולסקי

שאלה | ישנה רפואה עממית ליבלות והיא למרוח עליהן חלב תאנים. מדובר בהפרשה של נוזל לבן מהחיבור של התאנה לעץ. האם מותר להשתמש בחלב התאנים לשם רפואה זו בשנת השמיטה?

תשובה | נפסק ברמב"ם (הל' שמטו"י פ"ז הי"ט) 'והיוצא מן הפגים יש לו ולדמיו שביעית', כלומר החלב היוצא מפגי התאנה, יש בו קדושת שביעית. כמו כן אסור להשתמש בפירות שביעית לצורכי רפואה (רמב"ם, שם פ"ה ה"י): 'אין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולא למלוגמא'. אם כן, לכאורה נראה שאין להשתמש בחלב היוצא מן הפגים לשם רפואה, ואסור להשתמש בו לצורך מריחה על יבלות. אלא שיש להבחין בין השימוש בחלב התאנה היום לבין השימוש בו בזמן המשנה. בעבר היו משתמשים בחלב התאנה להעמדת גבינה, כמבואר במשנה (ערלה פ"א מ"ז), והוא היה חלק ממרכיבי המאכל, ולכן אף היו נוהגים בו קדושת שביעית. אך בימינו נראה שאין לחלב הזה כל שימוש, ולכן מסתבר שאין בו קדושת שביעית. ולפי זה מותר בימינו להשתמש בו לצורך מריחה על יבלות לרפואה.

אלא שיש בעיה אחרת. החלב מצוי בתאנים רק בשלב שהתאנה עדיין אינה בשלה (פגים או בוסר). אסור לקטוף את הפרי בשלב זה, משום שמונעים בכך את ההגעה לשלב ההבשלה ויש בכך הפסד פירות שביעית. וכן נפסק ברמב"ם (הל' שמטו"י פ"ה הי"ז):
... אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוף אותו שהרי מפסיד האוכל ונאמר לכם לאכלה ולא להפסיד'.

לכן **למעשה**, אף אם נאמר שאין קדושת שביעית בימינו על חלב התאנים, הקטיפה של התאנים בשלב מוקדם של גידולם אסור. אמנם אם מוצאים פגי תאנה תלושים - מותר להשתמש בחלבם לשם מריחה על יבלות.

4. תליית פירות שביעית לקישוט הסוכה / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר לקשט את הסוכה ברימונים, תמרים וזיתים שיש בהם קדושת שביעית?

תשובה | ראשית, גם בשאר השנים שימוש בפירות ומאכלים לצורך קישוט הסוכה נתון במחלוקת הפוסקים. לדעת ה'בן איש חי' (שנה א', בחוקותיי סעי' טז) צריך למחות 'שלא יעשו כזאת בשום מאכל ופירות, אם יהיו מתקלקלים ונמאסים', והדבר אסור מדרבנן משום 'בל תשחית'. אך יש מקילים, כי לדעתם אין איסור 'בל תשחית' בשימוש בפירות ובמאכלים בשאר השנים לצורך קישוט, כפי שאין איסור במריחת שמן מאכל על הגוף לצרכים רפואיים.¹³ לדעתם אין איסור 'בל תשחית' לצרכים אסתטיים כמו שאין איסור כזה לצרכים רפואיים,¹⁴ וכל שכן אם הדבר נעשה לצורכי קישוט הסוכה. אולם אין היתר לקשט את הסוכה בפירות שביעית אם הם יתקלקלו בשל כך. זאת כיוון שפירות שביעית

13. משנה ברורה, סי' קעא ס"ק ד, עפ"י שו"ע, או"ח סי' שכח סעי' כ.

14. פסקי תשובות, או"ח סי' קעא אות י והע' 51.

הראויים למאכל אדם, אסור להשתמש בהם אפילו לצורכי רפואה. אולם יש פירות שאין חשש שהם יתקלקלו במשך ימי החג, ואף אם ישתמשו בהם לקישוט ניתן יהיה לאוכלם לאחר החג. בדבר פירות כאלו נחלקו הפוסקים: יש מתירים להשתמש בהם לקישוט, מכיוון שניתן יהיה לאכול את הפירות לאחר החג, ולכן אין בכך הפסד פירות שביעית. אולם יש אוסרים לקשט את הסוכה בכל סוגי פירות שביעית, גם כאלו הנשמרים ואינם נפסדים.¹⁵ הסיבה לכך היא שקישוטי הסוכה נאסרו בשימוש ובאכילה במשך כל ימי החג, משום שהתייחדו למצוות סוכה. זאת על פי דרשת הפסוק (ויקרא כג, לד): 'חג הסוכות שבעת ימים לה' (סוכה ט ע"א), המלמדת שהסוכה וקישוטיה הם כמו קודש לה'.¹⁶ לפיכך לדעת האוסרים, אין לעשות פעולה האוסרת את השימוש בפירות במשך שבעת ימי החג.

אולם גם לדעת האוסרים, יש פתרון לקישוט הסוכה בפירות שביעית שאינם מתקלקלים. אם בשעת תלייתם בסוכה מתנים שיוכלו להשתמש בהם גם לשימושים נוספים, מותר יהיה לקשט עימם. תנאי זה ניתן לעשות בשעת תליית הקישוטים או לפני השקיעה בערב החג הראשון. נוסח התנאי הוא: 'איני בודל מהם כל בין השמשות של שמונת ימי החג'. אפשר גם לומר: 'אני אשתמש בקישוטים לכל דבר שארצה'. בנוסף זה האדם מתנה מראש שאינו מקצה את הפירות רק לצורך מצוותם, כי דעתו להשתמש בהם גם לשימושים נוספים, וכך ממילא לא חלה עליהם קדושת הסוכה, ומותר אפילו להסירם מן הסוכה לצורך שימוש. לפיכך אם מתנים מראש שיוכלו להשתמש בהם גם לשימושים אחרים, מותר לקשט את הסוכה בפירות שביעית שאינם מתקלקלים.¹⁷

5. השימושים המותרים בארבעת המינים ובסכך שנשארו לאחר סוכות / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר להכין מחצלת מענפי הלולב שנשאר מסוכות, או לזרוק אותו או את שברי הקרשים ששימשו להנחת הסכך לאשפה?

תשובה | לדעת כל הפוסקים אסור לעשות בתשמישי מצווה שימוש אחר, כאשר הם עדיין ראויים ליעודם המקורי. לדוגמה, אסור לעשות שימוש אחר בחוטי ציצית שלמים שכבר השתמשו בהם למצווה, וכן אסור השימוש בשופר כשר שתקעו בו בראש השנה, וכן אסור שימוש בסוכה או בד' מינים בתוך חג הסוכות וכדומה.¹⁸ אולם כשעבר זמן שימושם, דינם כ'תשמישי מצווה שנעשתה מצוותם'. בתשמישים כאלו שעבר זמן מצוותם נחלקו הפוסקים: דעת ה'שלחן ערוך'¹⁹ שמותר לזרוקם לאשפה, כיוון שאין

15. קטיף שביעית, פרק סד סעי' כז והע' 39.

16. שו"ע, או"ח סי' תרלח סעי' א-ב; ורמ"א, שם.

17. עי' שו"ע, שם סעי' ב; ורמ"א, שם; כף החיים, סי' תרלח ס"ק לח-נא.

18. טור, או"ח סי' כא; ב"י לטור, שם אות א; ט"ז לשו"ע, או"ח סי' כא ס"ק א.

19. שו"ע, או"ח סי' כא סעי' א.

בגופם קדושה.²⁰ לעומת זאת דעת הרמ"א²¹ שאסור לעשות כן, כיוון שזה חוסר כבוד למצווה ששימשו לה בעבר. האחרונים הכריעו למעשה כדעת הרמ"א, גם לאור העובדה שמרן ב'שלחן ערוך' החמיר בעניין אחר כדעת הרמ"א, כשפסק שאין לזרוק את 'ההושענא שבלולב וכיוצא בה'.²² לפיכך, אין לעשות מהלולב או מהסכך מחצלות לשכיבה או שטיחים. אולם מותר להניחם עד שיתייבשו או להניחם במקום הריכוז של הגזם, ואין זו 'דרך ביזיון'.²³ במקומות מסוימים נהוג לזרוק את שאריות הערבה של ההושענות מעל ארון הקודש,²⁴ אך יש פוסקים שהסתייגו ממנהג זה: הן מאופן הזריקה, והן משום שהערבות נזרקות לאחר כמה ימים לאשפה.²⁵ בפוסקים הובאו כמה דברים שניתן לעשות בד' המינים לאחר הסוכות. אפשר לעשות בהם מצווה אחרת, כגון הבערת התנור באפיית מצות (מצות יד), או לשורפם בשרפת החמץ²⁶ וכן ניתן לערב את עלי ההדס עם הבשמים של ההבדלה וכדומה. כמו כן מותר גם שימוש חול שאינו נחשב ביזיון, כגון הכנת ריבת אתרוגים,²⁷ ומותר להכינה גם מאתרוגים של שביעית. אם הפתרונות הללו אינם מעשיים, מותר לשורפם מיד אחרי חג הסוכות ואין הדבר נחשב ביזיון.²⁸

6. שימוש בשמן שביעית לנרות חנוכה / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר להדליק נר חנוכה בשמן זית של שביעית?

תשובה | בגמרא (שבת כא ע"ב) מבואר שאסור להשתמש לאורם של נרות החנוכה, וכן אסור להתבונן במטבעות כסף כנגד נר חנוכה, מהטעם 'שלא יהיו מצוות בזויות עליו'. וכך נפסק להלכה ברמב"ם.²⁹ וכן פסק ה'שלחן ערוך',³⁰ אלא שהוסיף ש'יש מי שמתיר' תשמיש של מצווה בנר חנוכה.

אף שמותר להדליק נרות לצורך תאורה משמן שביעית,³¹ יש האוסרים לעשות כן להדלקת נר חנוכה, כי שמן של שביעית נועד להנאת האדם, ואין ליהנות מנרות חנוכה.³²

20. עפ"י מגילה כו ע"ב.

21. רמ"א, לשו"ע שם.

22. ב"י, או"ח סי' תרסד; שו"ע, או"ח סי' תרסד סעי' ח; כף החיים לשו"ע, שם ס"ק נד.

23. עפ"י משנ"ב, סי' כא ס"ק ז.

24. שו"ת מהרש"ם, ח"ד סי' נז.

25. פסקי תשובות, סי' תרסד הע' 25, בשם ס' דרכי חיים ושלוש.

26. עפ"י רמ"א, או"ח סי' תרסד סעי' ט; כף החיים לשו"ע, שם ס"ק נט.

27. עפ"י סוכה מו ע"ב; שו"ע, או"ח סי' תרסה סעי' א-ב; כה"ח, סי' תרסד ס"ק ס.

28. חיי אדם, כלל קנג סעי' ג; ערוה"ש, או"ח סי' תרסד סעי' ט; כף החיים לשו"ע, שם ס"ק נט.

29. רמב"ם, הל' חנוכה פ"ד ה"ו.

30. שו"ע, או"ח סי' תרעג סעי' א.

31. רמב"ם, הל' שמיטו"י פ"ה ה"ב.

32. בית רידב"ז, סי' ה סוף סעי' ט; תורת הארץ, פ"ח אות מז, וכתב שם שאסור גם להדליק נר בתיבת הש"ץ בבית הכנסת וכן נר נשמה; וכך פסקו גם: ספר השמיטה, עמ' לב סעי' ב; שו"ת יביע אומר, ח"ג יו"ד סי' יט; שו"ת משנת יוסף, ח"א סי' כו; כרם ציון, הלכות פסוקות פרק יג סעי' טו; ועי' שו"ת שבט הלוי, ח"א סי' קפד.

אמנם יש המתירים שימוש בשמן שביעית להדלקת נר חנוכה, כיוון שנהוג היום להדליק נר נוסף בסמוך לנרות החנוכה (הנקרא שמש). זאת כדי שאף אם ישתמש לאור הנרות, יהיה זה לאור הנר הנוסף³³ וכך אין ביזוי מצווה, וגם אין חשש ש'הרואה יאמר לצרכו הוא מדליק'.³⁴ כמו כן יש לצרף גם את דעת רוב הראשונים, הסוברים שמוותר להשתמש בנר חנוכה לעיון בעלמא או לתשמיש מצווה שימוש ארעי,³⁵ וכפי שנפסק לקולא בספר 'אור לציון'.³⁶ זאת ועוד, הגרש"ז אויערבאך³⁷ מחדש שהדלקה הותרה בשמן שביעית כשמשתמשים בו בדרך המקובלת. לכן מותר לעשות זאת בין אם נהנים מן ההדלקה ובין אם לאו. אלא שהוא הציג גם להתנות לפני ההדלקה, שעודפי השמן הנשארים אחרי שיעור ההדלקה (חצי שעה) לא יהיו מוקצים לנר חנוכה, וכך אם הנרות יכבו - ניתן יהיה להשתמש בשמן להדלקה נוספת.

למעשה, אף שיש המתירים להדליק נר חנוכה בשמן זית הקדוש בקדושת שביעית, רצוי לקיים את המצווה באופן שאינו שנוי במחלוקת. אכן אדם שאין לו שמן אחר, יכול להדליק ולברך על נר חנוכה משמן של שביעית.

7. פירות שביעית למטפל זר / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר לתת פירות שביעית לעובד זר השהה בבית לצורך טיפול סיעודי?
תשובה | על פי ההלכה אסור למכור או לתת פירות שביעית לנכרים, כלשון התוספתא (שביעית פ"ה הל' כ"א): 'אין מאכילין לא את הגוי ולא את השכיר פירות שביעית'. הלכה זו מתבססת על דרשת חז"ל בספרא (בהר פרשה א, ו): 'והייתה שבת הארץ לכם לאכלה - לכם ולא לאחרים' (נכרים), וכך פסק הרמב"ם.³⁸

נחלקו האחרונים בשאלה האם האיסור לתת פירות שביעית לגוי הוא מהתורה או מדרבנן. יש הסוברים שאיסור זה הוא חלק מהאיסור שאסרה תורה להפסיד פירות שביעית, ובמדרש זה התחדש שאסור אפילו לגרום בעקיפין הפסד לפירות שביעית, שכן הגוי בוודאי לא ייזהר מהפסד הפירות.³⁹ ויש הסוברים שדרשה זו היא אסמכתא בעלמא, ואיסור זה הוא מדרבנן, מפאת מעלת קדושת שביעית.⁴⁰ אמנם יש מקרים שבהם חכמים (ספרא, ויקרא כה אות ז) התירו בפירוש לתת פירות שביעית לנכרים, כגון לשכיר, תושב ו'אכסניה' גויים. הם למדו זאת מן הפסוק 'ולשכירך ולתושבך הגרים עמך' (ויקרא כה, ו). כך פסק גם הרמב"ם,⁴¹ אך חילק בין סוגים שונים של שכירים. אם בעל הבית משלם לשכיר משכורת ואין הוא חייב לתת לו לאכול, אסור לו לתת לו פירות שביעית בתור

33. הגר"ע אלטשולר, כרם ציון שביעית, גידולי ציון אות ו.

34. שו"ע ורמ"א, או"ח סי' תרעג סעי' א; ועי' בט"ז לשו"ע, שם.

35. עפ"י שו"ת אבני נזר, או"ח סי' תצו.

36. ס' אור לציון, פרק ב שאלה ו.

37. מנחת שלמה, ח"א סי' מב.

38. רמב"ם, הל' שמיטוי"י פ"ה הי"ג.

39. מקדש דוד, סי' נט ס"ק ה ד"ה אמרינן.

40. שבת הארץ, קונטרס אחרון סי' כ ד"ה אמנם אפשר; חזו"א, שביעית סי' יג ס"ק כו.

41. רמב"ם, הל' שמיטוי"י פ"ה הי"ג.

חלק מן המשכורת, כי 'אין פורעין חוב מדמי שביעית'.⁴² אך יש מקרים שבהם העובד מקבל את משכורתו, ונוסף על כך בעל הבית התחייב לספק לו את ארוחותיו; או אפילו לא התחייב לכך אך הוא מעוניין לתת לו ארוחות, והן אינן חלק מתשלום המשכורת (זהו דבר נפוץ, בעיקר במקרים של העסקת עובדים זרים בטיפול בקשישים). במקרים אלו מותר להאכיל את העובדים הנכרים בפירות שביעית. ואמנם יש הסוברים שהיתר זה אינו קיים, אם חובת הכלכלה היא חלק מחוזה העסקתו של העובד הזר, כיוון שאז נחשבת האכלתו בפירות שביעית פריעת חוב.⁴³ אולם מלשון הרמב"ם (שם פ"ה הי"ג) נראה שאם כלכלת הפועל היא חלק מחובותיו של בעל הבית, מותר להאכילו פירות שביעית, שהרי פסק (שם): '...או שקצץ מזונותיו עליו הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו'.⁴⁴

למעשה, אנשים המעסיקים עובדים זרים ומשלמים להם משכורת סדירה, ונוסף על כך מכלכלים אותם על חשבונם, רשאים להאכילם פירות שביעית. אך כמובן, צריך להנחות את העובדים הזרים כיצד לנהוג בפירות אלו למעשה, כדי שלא ייגרם הפסד לפירות שביעית.

8. עשיית קומפוסט מפירות שביעית / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר להניח שאריות של ירקות שיש בהם קדושת שביעית בתוך מכל לעשיית קומפוסט?

תשובה | בהנחת שאריות אוכל טרי לתוך מכל או בור המיועד לקומפוסט, נכנסות השאריות לתהליך מואץ של התפרקות. השאלה היא האם אין בכך איסור של הפסד פירות שביעית?

לכאורה יש להשוות בין דיני שביעית לדיני תרומה, ובנוגע לתרומה, מצאנו גישה בפוסקים שכל פרי או ירק שנעשה בו השימוש הרגיל, פוקעת קדושת התרומה מהשאריות שלהם.⁴⁵ אך יש בדיני שביעית צד חמור יותר מאשר בדיני תרומה, כלשון התוספתא (שביעית פ"ז ה"א): 'חומר בשביעית שאין במעשר שני... שהשביעית עשה בה פסולת אוכלין אוכלין ואוכלי אדם כאוכלי בהמה'. משום כך, אין להקל עפ"י הסברא הנ"ל, בעיקר כשמדובר בעשיית קומפוסט שנהוג לזרוק לתוך מכל הקומפוסט שאריות של קליפות הראויות למאכל אדם, כגון: מלפפונים, גזר, קישואים וכדומה; ולכן אסור לעשות כן. אמנם ניתן להקל ב'גרם הפסד'. אם מניחים את השאריות בתוך נייר שמתפרק בקומפוסט, אזי אין הפסד בידיים כי אם 'גרם הפסד' שיבוא לאחר זמן.⁴⁶

42. שם, שם פ"ו הי"ד.

43. המיזחס לר"ש, לתורת כהנים בהר פרשה א אות ז.

44. פאה"ש, סי' כד ס"ק נח; שבת הארץ, פ"ה הי"ג אות ד, ועוד אחרונים.

45. עי' רמב"ם, הל' תרומות פי"א הי"ד-טו, ועוד ראשונים; וראה ערוך השלחן העתיד, זרעים סי' צא סעי' ב-ד; ומצאנו שהרמב"ם השווה בין שביעית לתרומה, עי' רמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"ב; ועי' שבת הארץ, פ"ה הי"ג הע' 16; ספר התורה והארץ, ח"ו עמ' 234-235.

46. שבת הארץ, פ"ה הי"ג אות ו.

בנידון דידן יש שאלה נוספת. ריכוז של זבל אורגני בתוך אדמה בשביעית נחשב כהכנת ערימות של זבל בשביעית. פעולה זו הותרה רק בקיץ ורק באדמת בעל, וגם אז, רק במגבלות מסוימות, מחשש למראית העין שכוונתו לזבל את הקרקע.⁴⁷ אלא שבמקום שאין רגילים לזבל כגון בחצר וכדומה, יש מקום להקל; אך גם יש להניח את השאריות באופן שניכר שאין בכוונתו לזבל את האדמה במקום זה. לפיכך ההצעה היא להכין את הקומפוסט בתוך מכל ולא ישירות על האדמה, או לחפור את בור הקומפוסט בעומק שלושה טפחים (בין 24 ס"מ ל 30 ס"מ), ואז ניכר שאין בכוונתו לזבל את הקרקע.⁴⁸

9. הדלקת נרות שבת בשמן של שביעית / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר להשתמש בשמן הקדוש בקדושת שביעית להדלקת נרות שבת?
תשובה | את הפסוק האמור במצוות שביעית: 'תהיה כל תבואתה לאכול', דרשו חכמינו ז"ל: 'תהיה אפילו להדלקת הנר' (ספרא בהר פרשה א). כלומר, מותר להדליק נר בשמן של שביעית, אף על פי שהוא נשרף ולא נאכל. כך גם נפסק להלכה ברמב"ם.⁴⁹ ויש שכתבו שמותר להדליק את הנר, כי נחשב ש'הנאתו וביעורו שווים'.⁵⁰ לפיכך גם הדלקת נרות שבת מותרת בשמן של שביעית, כיוון שמטרת הדלקה זו היא להנאת בני המשפחה. שהרי כאשר יש אור בבית יש שלום בבית, וכן יש בכך גם עונג שבת לבני הבית.

רמז למצווה יקרה זו לימדנו רש"י בפירושו לפסוק (בראשית כד, סז): 'ויבאה יצחק האהלה שרה אמו - ויביאה האהלה, ונעשית דוגמת שרה אמו, כלומר והרי היא שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת, וברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האהל, ומשמתה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו'. יהי רצון שנזכה שבזכות מצווה זו יקוים בנו מאמר חז"ל (ילקוט שמעוני, בהעלותך סי' תשיט): 'אם אתם משמרים נרות של שבת, אני מראה לכם נרות של ציון'.

10. ביעור פירות שביעית / הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלה | האם יש מקום להדר ולבער פירות שביעית בשרפה?

תשובה | נחלקו הראשונים במהות הביעור בשביעית: רש"י והרמב"ם⁵¹ סוברים שהביעור הוא שרפה והשלכה לים. הרמב"ן ורבים מן הראשונים⁵² סוברים שהביעור משמעותו הפקר לכל, ולכן יכולים גם הבעלים לחזור ולזכות בפירות. וכך משתמע גם בתוספתא ובירושלמי.⁵³ לראב"ד⁵⁴ יש דעה ממצעת: כשכלים ונפסדים הפירות בסביבות העיר, אזי

47. רמב"ם, שם פ"ב ה"א-ה"ב.

48. התורה והארץ, ח"ו עמ' 241-238.

49. רמב"ם, הל' שמטו"י פ"ה ה"א, וה"ח.

50. עי' תורת הארץ, פ"ח אות מה, מח.

51. שבת הארץ, פ"ז ה"ג הערה 1.

52. שבת הארץ, פ"ז ה"ג הערה 9.

53. ירושלמי, שביעית פ"ט ה"ד.

54. שבת הארץ, פ"ז ה"ג הערה 8.

מחלק הבעלים מזון ג' סעודות ומפקיר. בשלב מאוחר יותר - כשכלים ונפסדים הפירות בכל ארץ ישראל - מבער לגמרי את הפירות, שורפם או משליכם. בעל 'חכמת אדם'⁵⁵ כתב שאם יזכהו הקב"ה לעלות לארץ ולקיים מצוות שביעית, יבער בשרפה בזמן הביעור. דבריו אלו עוררו ספק גדול משני צדדים: א. איסור הפסד פירות שביעית ב. איסור 'בל תשחית'. אמנם כאשר אנו מפסידים פירות או ירקות שביעית מנימוקים הלכתיים, אין זה הפסד, וכן אין בזה 'בל תשחית' מכיוון שנעשה לצורך מצווה. אבל בנידון דידן, שדעת רוב הראשונים שאין מצווה לשרוף, אם כן יש בזה הפסד פירות שביעית.⁵⁶

יש עדויות שהמנהג בארץ ישראל היה כדעת הרמב"ן והר"ש, שרק הפקירו את הפירות ולא שרפו אותם, וכן כתב בעל 'כפות תמרים'.⁵⁷ המהר"י קורקוס⁵⁸ כתב שדעה זו היא העצה הטובה לבני ארץ ישראל, שהדלות שם גדולה וטורח (הפסד) גדול לבער פירות שביעית.

ב'אור לציון'⁵⁹ נכתב שיש לבני ספרד לנהוג כדעת הרמב"ם, ולשרוף את הפירות בהגיע זמן הביעור. אולם כידוע הספרדים קיבלו את פסקי ה'בית יוסף', והוא כתב⁶⁰ שפסיקתו היא על פי שלושה עמודי ההוראה (רי"ף, רמב"ם ורא"ש), ובשאלות שלא דנו יש לפסוק כדעת רוב הראשונים האחרים. ידוע שרוב הראשונים כתבו שהביעור הוא הפקר, ואם כן על פי יסודות ההוראה שכתב ה'בית יוסף' עצמו, יש להכריע כרוב הראשונים ולא כרמב"ם. עוד כתב ה'בית יוסף', שבמקום שיש מנהג יש ללכת לפי המנהג, וגם הרמב"ם כתב⁶¹ ש'הקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהם ראוי להתלות'. וכפי שהבאנו לעיל, היה מנהג בארץ ישראל להפקיר פירות שביעית.

להלכה, יש לנהוג כרוב הראשונים, ומנהג ארץ ישראל להפקיר את הפירות בשעת הביעור, ולאחר מכן יכולים לחזור ולזכות בהם ולאכול את הפירות.⁶² מי שנוהג בכל הנהגותיו כדעת הרמב"ם, יכול לעשות דבר פשוט כדי שלא לסתור את פסק הרמב"ם: לפני שמגיע זמן הביעור, יחלק את כל פירות השביעית שברשותו לאחרים. המקבלים יפקירו את הפירות בשעת הביעור, ולאחר מכן המחלקים יכולים לזכות בהם ולאכול אותם.

55. חכמת אדם, שערי צדק פי"ט סעי' ו.

56. משפט כהן, סי' פג.

57. תוספת יום הכפורים, יומא פג ע"ב; ואמנם דבריו הם בפירות נכרים, אבל כיוון שהוא פסק כמבי"ט שיש לשמור בהם קדושת שביעית וביעור, אם כן משמע בבירור שנקטו בארץ ישראל כדעה האומרת שביעור הוא הפקר, ועל"בס' מאמר מדכי ה, שביעית (תשע"ד), שלז.

58. רמב"ם, הל' שמתו"י פ"ז ה"ג.

59. אור לציון, שו"ת שביעית פ"ג תשובה ד.

60. הקדמה לטור אורח חיים.

61. רמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"י ה"ו.

62. קטיף שביעית, פרק סו.

11. גידולי שביעית בשנה השמינית / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מיד בצאת השנה השביעית מסתיימים כל האיסורים וההגבלות של שנת השמיטה?

תשובה | עם היכנסה של השנה השמינית (ה'תשע"ו) הבעל"ט, כאשר עבודות הקרקע יהיו מותרות, עדיין מצווים אנו לנהוג דיני שביעית בגידולי הקרקע, אף אלו שידוע לנו שנלקטו בשמינית, לפי הפירוט הבא:

ירקות ופירות האדמה - השלב הקובע את השנה בירקות הוא הקטיף, ולכן ירקות שנלקטו בשמינית (תשע"ו), אין בהם קדושת שביעית.

בתבואה וקטניות - השלב הקובע את השנה הוא 'עונת המעשרות', ואם הגיעו לשלב זה בשמינית (תשע"ו) - אין בהם קדושת שביעית. עם זאת, חכמים חששו שמא אנשים יזרעו בשביעית לצורך שיווק בשמינית, ולכן הם קבעו שאיסור ספיחין ימשיך גם בשמינית עד חנוכה, או עד הזמן שרוב הגידול של המין היה בשמינית.⁶³ אפשר להתעדכן בלוחות קדושת שביעית וספיחין באתר מכון התורה והארץ.⁶⁴

פירות העץ - בפירות העץ השלב הקובע הוא החנטה, ולכן כל פירות החורף שייקטפו בשנת תשע"ו יהיו קדושים בקדושת שביעית.⁶⁵ משום כך, אמנם אחרי ראש-השנה תשע"ו אין שום מגבלה על עבודות הקרקע במטעים, אך עדיין יש צורך להפקיר את הפירות שעל העצים עד סוף חודש מר-חשוון תשע"ו. לאחר זמן זה מותר לנעול את הגינה או המטע, ולקיים את מצוות ההפקר בהוצאת הפירות החוצה.

12. בעיות בכשרות העופות / הרב משה כץ

שאלה | שמעתי שלאחרונה יש בעיות בכשרות העופות, ובגלל זה לפעמים אין עופות במרכולים וגם מחיריהם עלו. האם זה נכון?

תשובה | נכון, אמת הדבר. יש כיום תופעה של בעיות כשרות קשות ברגליים של העופות הגדלים בארץ. ומשום כך יש פסילות רבות מאוד של עופות, ואף לולים שלמים נפסלים לשחיטה כשרה; ופעמים שאפילו שוחטים לול שלם של עשרות אלפי עופות, והכל הולך לשוק הטרף.

נאמר בגמרא חולין (עו ע"א): 'בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה; מן הארכובה ולמעלה פסולה. וכן כשניטל צומת הגידים'. כלומר, יש שלושה חלקים ברגל. החלק העליון הוא הירך, והוא הקרוי 'משולש'. החלק השני הוא השוק, הנקרא רגל או פולקע, והוא מחובר ל'משולש'. כאשר רוכשים כרעיים מקבלים את שני החלקים הללו.

63. קטיף שביעית, עמ' 341.

64. www.toraland.org.il

65. קטיף שביעית, עמ' 61 סעי' ז.

בשני החלקים הללו תיתכן בעיה של טרפות. החלק השלישי הוא החלק התחתון של הרגל. בעוף זהו החלק התחתון הצהוב והמקושקש, שאינו נמכר כיום לציבור. בחלק זה אין בעיה של טרפות בין בבהמה בין בעוף. אבל בחלק האמצעי, השוק, המכונה רגל או פולקע, אמנם שבר של העצם אינו נחשב פסול, אך עלולה להיות בעיה של טרפה אם ניטל מקום הגידים. בגמרא (שם ע"ב) מובא: 'בעופות שיתסר חוטי הוו אי פסיק חד מינייהו טריפה'. כלומר, יש שישה עשר גידים בשוק של העוף, ואם נחתך אחד מהם כל העוף טרף. ואפילו אם אינו נחתך לגמרי אלא שאחד הגידים נקרע 51% לרוחב הגיד - כל העוף טרף; וכך נפסק ב'שלחן ערוך'.⁶⁶

כיום בלולים לגידול עופות משתוללת מעין 'מגפה' הפוגעת בגידי השוק של העופות. מגפה כזו אינה זכורה בארץ שנים רבות, אם בכלל הייתה כזו. היא דורשת היערכות מיוחדת של המשחטות. בימים שאחוז הטרפות גבוה מאד, מעל ל-40%, ברוב המקומות מקבלים החלטה לא לשחוט בכלל, אלא מעבירים את כל העופות לשוק הטרף. כאן צריך להעיר ולעורר את הציבור על בעיה של טרפות שעלולה להיות באיטליזים. השוק הטרף אינו מסוגל לקלוט את כמויות העוף הטרף שמגיעות אליהם. בגלל סדרי עבודה של רשתות השיווק, השוק הטרף אינו יכול לשווק להם את הטרפות. אך לעומת זאת, אטליזים קטנים עלולים להיות כר נרחב לזיופים. לכן בתקופה זו בפרט, אנו ממליצים מאוד לקנות עופות מעובדים (פרגית, שניצל, עוף טחון) אך ורק במקומות מוכרים ומסודרים, עם הכשר מוכר וידוע. בימים שאחוז הטרפות הוא קטן יותר, מאיטים את מהירות השחיטה ומוסיפים בודקי רגליים על פס הייצור. כך הבדיקות המתבצעות ברגלי העופות נעשות במתינות ובקפדנות רבות יותר. אנו מתפללים ומקווים שהמגפה תיפסק והמצב יחזור לקדמותו.

13. ברכת הגפן על יין בימינו / הרב משה כץ

שאלה | יש שמועות שספרדים אינם יכולים לברך 'בורא פרי הגפן' על יינות יבשים הנקנים בחנויות. האם נכון הדבר?

תשובה | בכמה מקומות בספרו 'חזון עובדיה'⁶⁷, דן הרה"ג עובדיה יוסף זצ"ל בסוגיה של יין העשוי משריית צימוקים במים. הוא דן מהו היחס של המים וצימוקים הנצרך לברכת 'בורא פרי הגפן' ומתי יש לברך 'שהכל נהיה בדברו'. אגב דיון זה הוא דן שם ב'חזון עובדיה' בברכתו של יין יבש שאין בו שום תוספות פרט למים.

מקור הדין הוא ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' רד סעי' ה):

שמרי יין, מברך עליהם בורא פרי הגפן; נתן בהם מים, אם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבעה, הוה ליה כ"ין מזוג ומברך: בורא פרי הגפן, אם מצא פחות, אע"פ שיש בו טעם יין, קיוהא בעלמא הוא ואינו מברך אלא שהכל; והיינו בינות שלהם שהיו חזקים, אבל יינות שלנו שאינן חזקים כל כך, אפילו רמא תלתא ואתא

66. שו"ע, י"ד סי' נו סעי' ח.

67. חזון עובדיה, ח"ו סי' ב.

ארבעה אינו מברך עליו בפה"ג; ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום. הגה: ובלבד שלא יהא היין אחד משה במים, כי אז ודאי בטל (אגור). גם בהלכות קידוש כותב ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' ערב) אודות דין זה. ה'משנה ברורה' כותב שההלכה לעיל היא דווקא ביין העשוי משמרים, אבל ביין שמופק מן הענבים, די בשישית יין וחמש שישיות מים כדי לברך עליו 'בורא פרי הגפן', כפי שכתב הרמ"א בשמרי יין. הסברה שבגללה די בשישית היא שדרוש טעם של יין כדי לברך 'בורא פרי הגפן', וכן כתב מרן ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' קלד סעי' ה):

כמה יהא במים ויהא בהם כדי לבטל טעם היין, ששה חלקים כנגדו. וכל שיש במים כשיעור הזה, מותר אפילו בשתייה.

וב'כף החיים'⁶⁸ נכתב שזה דווקא לשיטת הרמ"א. וה'פרי מגדים'⁶⁹ כתב שביינות שלנו שאינם חזקים, אם יש רוב מים ראוי לברך 'שהכל'. ולפי זה אם יש 50% יין, אפשר לברך 'בורא פרי הגפן', אך אף בשעת הדחק אין להוסיף מים. הגר"ע יוסף ב'חזון עובדיה' (שם) פסק שרק כאשר יש רוב יין (51%) מברכים 'בורא פרי הגפן', ולא די ב- 50%. הוא מביא שם דברים ארוכים ומתובלים בסיפורי מעשה, שאף הבד"צ ביינות שבהשגחתו סומכים על פסיקת רמ"א שדי ב-16.66% יין והשאר מים, כדי לברך 'בורא פרי הגפן'. (הדברים נכתבו בשנת תשי"ב, ונדפסו שוב במהדורה השנייה בשנת תשנ"א). לאור הנ"ל נכתב בספר 'חזון עובדיה' (שבת ח"ב עמ' רפא):

אין לקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים. ולכן לדידן (כלומר לספרדים [מ"כ]) אין לסמוך על חלק מההכשרים הניתנים ע"פ שעת הרמ"א לכמה סוגי יין, שיש בהם תערובת של רוב מים.

ב"ה אנו שמחים להיווכח שפעולת צדיק זה זצ"ל עשתה הדים חזקים בעולם הכשרות, ונעשו שינויים מרחיקי לכת בכשרות תעשיית היין. ואנו יכולים להודיע לציבור שהיינות היבשים של ההכשרים להלן, ניתן לברך עליהם ברכת 'בורא פרי הגפן' גם לשיטת הספרדים: בד"צ העדה החרדית; בד"ץ מהדרין של הרב רובין; יורה דעה של הרב מחפוד; בד"ץ בית יוסף; חתם סופר פתח תקווה. על כל בקבוק גם מצוין ש'ברכתו בורא פרי הגפן ע"פ שיטת הבית יוסף'. ראוי לציין שאין בהודעה זאת כדי לומר שהיינות היבשים בשאר ההכשרים אינם לפי ה'בית יוסף', אלא שאין לנו מידע מדויק לגבי שאר ההכשרים. לכן מי שיש לו יין בהכשר אחר, אנו ממליצים לו לברר עם המשגיח של היקב האם ברכתו 'בורא פרי הגפן' על פי שיטת ה'בית יוסף'.

כל זה כפי שצינו הוא רק לגבי יינות יבשים. לגבי יין מתוק ומיץ ענבים, הדין הוא הרבה יותר מורכב, ובע"ה נשתדל לכתוב על כך מאמר באחד הגיליונות הבאים של 'אמונת עתיך'.

68. כף החיים, או"ח סי' רד ס"ק לא-לג.
69. פרי מגדים, סי' רד; אשל אברהם ס"ק טז.

14. כשרות הפטריות / הרב משה כץ

שאלה | במרכולים יש פטריות בסלסלות קטנות עם הכשר, וגם פטריות בארגזים פתוחים בלי הכשר עליהם. אמנם יש הכשר על כל המחלקה של הפירות והירקות, אבל איני יודע מה המשמעות של התעודה בעניין הפטריות בתפזורת. מה ההבדל בין הפטריות בסלסלות לבין אלו שמצויות בארגזים מבחינת כשרות, ובעצם האם פטריות בכלל צריכות כשרות?

תשובה | בעיית הכשרות היחידה שיכולה להיות בפטריות היא הימצאות חרקים.⁷⁰ אין בהן בעיה של ערלה כי אינן גדלות על עץ, וגם אין צריך להפריש מהן תרומות ומעשרות, כי אינן מגידולי הקרקע.⁷¹ ולכן גם אין מברכים עליהן 'בורא פרי האדמה' אלא 'שהכל נהיה בדברו'.⁷²

נפסק ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' פד סעי' ד, ו):

[ד] תולעים הגדלים בפירות, בתלוש, מותרים. שלא אסרה תורה אלא שרץ השורץ על הארץ. [ו] תולעים הגדלים בפירות, בעודם במחובר, חשוב כשורץ על הארץ, ואסור אע"פ שלא פירש, והוא שריחש.

בהמשך הסעיף הרמ"א כותב:

הגה: תולעים הגדלים בכמיהים ופטריות, דינן כמו בשאר פירות, ולא אמרינן דלא חשיב מחובר לקרקע, הואיל ואין מברכין עליהם בורא פרי האדמה ופעמים נמצא בפרי כמין נקודה שחורה, והוא מקום שמתחיל התולעת להתרקם, וצריך ליטלו משם בעומק, דאסור כמו התולעת עצמו. לכן ברור צריך זהירות ואף זהירות מופלגת באכילת פטריות.

גידול פטריות נעשה על גבי מצע עשוי מחומרים אורגניים. אחרי שהפטרייה מגיעה לגודל הרצוי, חותכים ומשווקים אותה. אולם נשאר חלק ממנה במצע, שממנו צומחת פטרייה שוב. אחרי שגם הפטרייה החדשה מגיעה לגודל הרצוי, שוב חותכים ומשווקים אותה, ושוב גדלה פטרייה, וגם אותה קוטפים ומשווקים. התהליך הזה נעשה לכל היותר שלוש פעמים. מהניסיון בטח עולה שהפטריות הגדלות בגידול הראשון נקיות מחרקים. אלו הפטריות המשוקות בסלסלות קטנות עטופות בניילון, עם הכשר עליהן, ואחרי שטיפה תחת זרם מים הן בחזקת נקיות מחרקים. בגידול השני והשלישי מופיעה נגיעות חרקים על הפטריות, ולכן אין משווקים אותן כך אלא בתפזורת. מכיוון שהן צריכות טיפול ובדיקה מיוחדים כדי להיות מותרות באכילה, הרבנות הראשית לישראל אינה מסכימה להכנסתן לבתי עסקים כשרים. וזה נוסח ההוראה של הרבנות בנושא זה (בעדכון כשרות מספר 026, מתאריך י"ב אלול תשע"ב):

הננו לחזור ולהזכיר כי בהתאם לנוהל - מסעדות, מלונות, אולמות וכלל בתי העסק המושגחים אינם רשאים לקלוט פטריות בתפזורת ובכלל זה פטריות יער

70. שו"ע, יו"ד סי' פד סעי' ו.

71. ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א; רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ב ה"ב.

72. ברכות מ"א; שו"ע, או"ח סי' רד סעי' א.

מחשש לנגיעות ובעיות נוספות אלא אך ורק באריזות סגורות [לרוב בתוך סלסלאות קטנות ארוזות בניילון נצמד] אשר מצויין עליהם במפורש שגודלו בפיקוח ללא חרקים ותולעים וכן מקופסאות שימורים הנושאות ציוני כשרות מרבנות מוסמכת.

ולכן אנו ממליצים לרכוש אך ורק פטריות בסלסלות סגורות עם הכשר מוסמך, ולשטוף אותן היטב לפני השימוש.

15. גניבת חידושי תורה / הרב אביעד תפוחי

שאלה | אדם נהג לכתוב חידושי תורה ולשורפם בשעת ביעור חמץ. האם מותר לאדם אחר לגנוב ממנו את חידושי התורה הללו לפני שהוא משליכם לאש?

תשובה | לעניין הגדרת הבעלות על הכתבים, יש להבחין בין השלב שהכתבים ביד בעליהם ובין השלב שהכתבים מושלכים לאש. קודם שהושלכו לאש הרי הם בבעלותו הגמורה של הבעלים. לאחר שהושלכו לאש, ייתכן שהם מוגדרים הפקר, שהרי פסק הרמ"א (חו"מ סי' רסד סעי' ה):

כגון שהיה שריפה בעיר וברחו היהודים מן העיר מפחד הדליקה, והציל אחד, מה שהציל הוא שלו, דהוי כזוכה מן ההפקר.

נמצא שחפץ מוגדר הפקר גם בעל כורחו של הבעלים, כאשר אין הבעלים יכול להצילו. אמנם הכתבים יוגדרו הפקר דווקא אם הבעלים הלך משם לאחר שהשליכם לאש, ויותר לא יכול להציל את כתביו. שכן אם יכול להצילם אפילו על ידי מאמץ רב, עדיין אינם הפקר. ויש להוסיף שאף במקרה שהחפץ כבר מוגדר הפקר, מכל מקום טוב וישר להחזיר את החפץ לבעליו.⁷³ אלא שיש לדחות סברה זו שהכתבים הפקר. זאת משום שהחפץ מוגדר הפקר רק כאשר הוא נפסד בניגוד לרצונו של הבעלים. אך כאשר הבעלים מכלה את החפץ מרצונו, אזי החפץ עדיין נותר בבעלותו,⁷⁴ משום שכלי החפץ הוא אחד מאפשרויות הביטוי של בעלות הבעלים עליו. לדוגמה, אם אדם משליך עץ

73. רמ"א, רנ"ט סעיף ז.

74. הערת עורך, י"פ: הסברה היא הפוכה כי אם שורף מרצונו, ברור שמפקיר; ואם נשרף שלא מרצונו הוא חידוש שהווי הפקר. והדמיון לזריקת עץ לאח - לא קרב זה אל זה, שכן שם הוא רוצה ליהנות מן העץ.

תשובת הכותב: השורף איננו מפקיר, רצונו שהכתבים ישרפו כמו שרוצה שהעץ ישרף. בשניהם יש לו הנאה בכך שהחפץ מתכלה, ועד שהוא אינו מתכלה, הרי הוא רוצה שיישאר בבעלותו, וזה חלק משימושו בחפץ. מה שאין כן כאשר פורצת שרפה באונס, הרי שאין לו יותר תועלת בחפץ ולכן הוא הפקר לכל.

לאח, ודאי אינו הפקר ואסור לאחר לקחת את העץ. נמצא שבנדון דידן, אין הכתבים מוגדרים הפקר אף לאחר שהושלכו לאש, כיוון שרצונו של הבעלים בשרפת הכתבים.⁷⁵ מעבר להגדרת הבעלות, יש לדון בשאלה האם מותר להעתיק דברי תורה ללא רשות הבעלים. כך שנינו במכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל, משפטים פר' יג):

המתנגב מאחר חברו והלך לשנות בדברי תורה אף על פי שנקרא גנב הרי זה זכה לעצמו, ועליו הוא אומר (משלי ו, ל) לא יבוזו לגנב כי יגנוב, לסוף נמצא מתמנה על הצבור וישלם שבעתים, שנאמר (שם ו לא) את כל הון ביתו יתן, ואין שבעתים אלא דברי תורה, שנאמר (תהלים יב, ז) אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים.

עולה מדברי המכילתא שמותר לגנוב דברי תורה. וכן פסק הרמ"א (חו"מ סי' רצב סעי' כ):

ובמקום בטול תורה, שאין ספרים נמצאים, יכולין בית דין לכוף לאחד להשאיל ספריו ללמוד מהן, ובלבד שישלמו לו מה שיתקלקלו הספרים. והש"ך שם⁷⁶ מבאר שכוונת הרמ"א שמותר להעתיק מן הספרים בניגוד לדעתו של הבעלים, אמנם כדי לכוף להשאיל את הספרים צריך בית דין.⁷⁷ אמנם יש לסייג את ההיתר להעתיק דברי תורה של אחרים, שהוא בתנאי שלא יפרסם אותם ברבים בשם בעל הכתבים. שהרי ייתכן שאין הדברים מבוררים היטב אצלו ואינו רוצה לשנות אותם לאחרים.⁷⁸ וכן מוכח בנידון דידן, שהרי מסתבר שמטעם זה הוא שורף אותם. **לסיכום**, אף על פי שאסור להשליך דברי תורה, מכל מקום אין זה גורם לכך שהם יוגדרו הפקר, ולכן אסור לאחרים ליטול אותם. אף על פי כן, מותר להעתיק את הכתבים בניגוד לדעתו של בעל הכתבים, ובלבד שלא יפרסם אותם בשמו של בעליהם.

16. מציאת כלים במקווה / הרב אביעד תפוחי

שאלה | אדם בא לטבול כלים חדשים במקווה כלים עמוק, ונפל לו מזלג לתוכו. תוך כדי ניסיונות שליית המזלג שלו, העלה גם כוס שאינה שלו. האם יכול לקחת את הכוס לעצמו או שצריך להכריז עליה?

תשובה | ראשית, יש להעיר שאם הדין הוא שהכלי חייב בהשבה, הרי זה נכון אף אם לא הגביה את הכלי של חברו, כפי שפסק ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רנט סעי' א): 'הרואה אבידת ישראל, חייב ליטפל בה להשיבה לבעליה, שנאמר: השב תשיבם'. אם כן, השאלה

75. תודה למו"ר הרב אמוץ כהן שליט"א שהעמידני על האמת בעניין זה.

76. ש"ך, חו"מ סי' רצב ס"ק לה. אמנם הסמ"ע שם (ס"ק מה) סובר שהרמ"א לא פסק כמכילתא. אך קיי"ל שבמחלוקת סמ"ע וש"ך, הלכה כש"ך, ובפרט שהעיר שושן כש"ך. (פתחי תשובה סי' כה, ס"ק בשם חוות יאיר).

77. הערת עורך, י"פ: שם מדובר שמעתיקים ספרי ראשונים או כתבי יד בניגוד לדעת בעל הקלף או הספר, אך אין משם ראייה על העתקה של חידושים של מחבר החידושים בניגוד לדעתו. ועי' אמונת עתיך 107 עמ' 17-23 במאמר הרב אישון על המחלוקת שבין הגר"ש ישראל לבין הגר"ש גורן ובמקורות שם.

78. הרב שאול ישראלי, תחומין ד.

העומדת בפנינו היא האם יש חובת השבה על כוס המוטלת בקרקעית מקווה הכלים. ברוב המוחלט של המקרים, אדם שם לב לכך שנופלת לו כוס מהיד,⁷⁹ ויש להניח שהבעלים יודע שהכוס שלו בקרקעית המקווה. אם במודע הוא השאיר אותה שם, הרי יש לדון האם ההנחה היא שהוא מוותר עליה ומפקיר אותה, או שהוא מתכנן לבוא ולקחת אותה אחר כך. נידון זה תלוי במחלוקת הרמב"ם והטור בדין אבדה מדעת. לפי דעת הרמב"ם,⁸⁰ אין חובת השבה אבל החפץ אינו הפקר, וכן פסק ה'שלחן ערוך'.⁸¹ ואילו לדעת הטור,⁸² החפץ מוגדר הפקר ולכן מותר למוצא לקחת אותו לעצמו, וכן פסק הרמ"א,⁸³ למעשה, כל עוד החפץ לא הגיע ליד המוצא, הרי שמספק עליו להשאיר את החפץ במקומו ולא ליטול אותו כלל, שמא הלכה כדעת ה'שלחן ערוך'. אבל אם כבר נטל את החפץ, כמו בנידון דידן, הרי שיכול לקחת אותו לעצמו, כיוון שיכול לומר 'קים לי', כדעת הרמ"א.⁸⁴

אך כל זה אם ידוע שהכוס הושארה שם כמה ימים. אם הדבר אינו ידוע, יש לחוש שהכוס נפלה לבעלים לפני זמן מועט, והם כעת טורחים בהשבתה (כגון שהלכו הביתה כדי להחליף בגדים כדי שיוכלו להיכנס לתוך המקווה כלים). ואם כן, חפץ זה חייב בהשבה, כיוון שאין בו 'יאוש' וגם אינו 'אבדה מדעת'. אם יש סימן בכלי - יש להכריז עליו, ואם אין בו סימן - הדין הוא ש'יהיה מונח עד שיבוא אליהו'.⁸⁵

17. אגודה שיתופית / הרב אביעד תפוחי

שאלה

ביישוב שיש בו אגודה שיתופית, התגלע ויכוח כספי בין המזכירות לבין אחד התושבים. התושב רוצה להתדיין בפני רב היישוב, ואילו המזכירות רוצה להתדיין בפני בית דין בעיר אחרת. מי צודק?

תשובה | יש לדון בשני נושאים: א. האם רב היישוב כשר לדון בתביעה זו? ב. מי זכאי לכוף את רעהו להתדיין בפני הדיין שבו הוא חפץ?

כל חבר באגודה שיתופית פסול לדון בתביעה זו, כיוון שהוא נוגע בדבר. הסיבה לכך היא שכל הרווחים מהתביעה יכנסו לקופת האגודה או שההפסדים ישולמו ממנה, הרי שכל

79. בהשבת אבדה הולכים בתר רוב, כמבואר בב"מ כד ע"א; ועיין תוספות, כתובות טו ע"ב ד"ה להחזיר.

80. רמב"ם, הל' גזילה ואבידה פי"א הי"א.

81. שו"ע, חו"מ סי' רסא סעי' ד.

82. שם.

83. שם.

84. שו"ת ספר יהושע, סי' קכג. והיינו שלמרות שבספק הפקר מצינו שי"א א"א לתפוס ממנו (סמ"ע, חו"מ סי' רמג ס"ק מ; ועיין ש"ך וקצות החשן לשו"ע, חו"מ סי' רמג, שחולקים), מ"מ בספיקא דדינא מועילה תפיסה, שיכול לומר 'קים לי' כדעת הרמ"א, שהוא ודאי הפקר.

85. רמ"א, סי' רס סעי' ה. ולפי הט"ז ונתיבות המשפט, זו גם דעת השו"ע שם. יש לדון, האם דבריו של הש"ך שביאוש שלא מדעת מותר להשתמש בחפץ, שייכים לנידון ד, שהרי בייאוש שלא מדעת, הייאוש כבר נמצא כעת בכוח אלא שעדיין אינו בפועל, משא"כ בנידון ד, שיתכן שאין לבעלים כוונה להתיימש.

חבר אגודה מרוויח כסף או מפסידו מתביעה זו.⁸⁶ אמנם נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' ז סעי' יב): 'ואם עשו תקנה, או שיש מנהג בעיר שדייני העיר ידונו אף על עניין המסים, דינם דין'. האחרונים מסייגים פסק זה בשני סייגים משמעותיים. ראשית, צריך שהמנהג יהיה מקובל ונפוץ.⁸⁷ שנית, צריך שהמנהג יהיה בנוגע לסוג התביעה הזו, שהרי ייתכן שמנהג הוא רק בנוגע לדיני מסים ולא בנוגע לשאר תביעות.⁸⁸ כמו כן ייתכן שהמנהג לדון אצל רב היישוב הוא רק בנוגע לתביעות שבין המזכירות לאחד התושבים, ולא בין שני תושבים. לכן אם רב היישוב הוא חבר באגודה, יש לבדוק היטב שהוא כשר לדון על פי ההגדרות דלעיל. אם אכן אנשי היישוב קיבלו על עצמם (באמצעות תקנה או מנהג) את רב היישוב, הרי שכופים אותם לדון בפניו; כמבואר ברמ"א (שו"ע, חו"מ סי' יד סעי' א):

כבר נהגו בזמן הזה שכל זמן שיש ב"ד בעיר אין אחד יכול לכופו חבירו שילך עמו לבית דין אחר.⁸⁹

18. נזק לאיטום / הרב אריאל בראלי

שאלה | השכן שלי הזמין בעל מקצוע להתקין מזגן בביתו, ולצורך ההתקנה עלה המתקין לגג שלי ללא רשות. לאחר זמן גיליתי שיש נזילה מהגג, ועלות התיקון היא חמש מאות ש"ח. המתקין טוען שלא גרם כל נזק, אך הקבלן שתיקן את הנזילה בטוח בכך שהיא נגרמה על ידי המתקין. הוא מתבסס על מקום הקרע באיטום הגג, שהוא מתחת למזגן, ומסתבר שבשעת ההתקנה נפגעו יריעות האיטום. האם המתקין חייב בתשלום הנזק?

תשובה

אכן ישנה טענה כלפי המתקין שעלה לגג ללא רשות, אך אין בעובדה זו די להטיל חיוב תשלום הנזק על המתקין. התשלום מוטל על מי שגרם לנזק, ובמקרה המדובר לא ידוע מי פגע ביריעות האיטום. כאשר המצב מסופק, אזי הכלל הוא 'המוציא מחברו עליו הראיה'. ולפי זה, המתקין פטור. אולם אין להתעלם מקביעתו של הקבלן כי ברור לו שהמתקין גרם לנזק. אך נראה שלדבריו אין משקל של עדות, היות והוא אינו מסתפק בהצגת עובדות אלא נותן להן פרשנות.⁹⁰ בעל הגג יכול להתבסס על דברי הקבלן,⁹¹

86. שו"ע, חו"מ סי' ז סעי' יב.

87. פת"ש, חו"מ סי' ז ס"ק כו.

88. שם ס"ק כט.

89. ואין לומר שדין זה נאמר דווקא בב"ד ממשי ולא בב"ד שכוחו נובע מחמת 'קבלו עליהו', ובב"ד של 'קבלו עליהו' הרי שצריך הסכמה של הצדדים וא"א לכוף. אין לומר כן, כי אם כך מה מועיל המנהג ש'קבלו עליהו'? תיפוק ליה מחמת ששני בעלי הדינים קבלו על עצמם. אלא ע"כ המשמעות של המנהג הוא שמעתה הרי הוא כב"ד של העיר.

90. הרחיב בכך אבן האזל, הל' אישות פ"ג ה"ב.

91. אין זו טענת 'ברי' של בעל הגג אלא טענת 'שמא', כי טענה זו הנסמכת על נאמנות של אדם אחר אינה נחשבת לטענה וודאית 'ברי' על ידי אחר - אינו ברי' (שו"ע, חו"מ סי' עה סעי' כג). השאלה הרחבה יותר היא האם ההגדרה של טענת 'ברי' היא סובייקטיבית או אובייקטיבית. אם היא

ולדרוש מהמתקין שיישבע שבועת הסת בבית הדין. בשבועה הוא צריך לומר שלא פגע ביריעות הזיפות בזמן ההתקנה, וזאת על פי פסק הרמ"א (חו"מ סי' עה סעי' יז):
 וי"א דמשביעין היסת על טענת שמא כשיש רגלים לדבר, כגון שהיה שמעון בבית ראובן ומצא ראובן תיבתו פרוצה וניטל ממנה מה שהיה בתוכה, והוא חושד שמעון, יכול להשביעו היסת; וכן נראה לי להורות.
 בכל מקרה, כיום מנהג בתי דין הוא שאין נשבעים, ובמקום זאת ממירים את השבועה בתשלום כספי חלקי.⁹² לאור זאת, מוטל על המתקין לשלם סכום מסוים⁹³ כדי להיפטר מן השבועה.

19. תשלום על הרחקת יונים ומיני זוחלים בבית מושכר / הרב אריאל בראלי

שאלה | שכרתי דירת קרקע לתקופה ממושכת ונתקלתי בשתי בעיות המפריעות לשימוש התקין בדירה: 1. יונים המגיעות ללא הרף למרפסת העליונה, ואינן מאפשרות להשתמש בה ולהניח בה חפצים. הפתרון לבעיה זו הוא התקנת רשת סביב המרפסת. 2. חרקים ומקקים הממלאים את כל הבית. הפתרון לבעיה זו הוא הדברה מקצועית. ברצוני לברר: על מי מוטל התשלום לפתרון בעיות אלו, כאשר לא סוכם מראש על כך בחוזה?⁹⁴

תשובה | הכלל הבסיסי בחיובים המוטלים על המשכיר הוא שעליו לשלם על כל תיקון של דבר המפריע להתנהלות התקינה של הבית, וזאת בתנאי שמקובל לעשות את התיקון על ידי איש מקצוע. וזו לשון ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שיד סעי' א-ב):

המשכיר בית לחברו, חייב להעמיד לו דלתות ולפתוח לו החלונות שנתקלקלו ולחזק את התקרה ולסמוך את הקורה שנשברה ולעשות נגר ומנעול. וכן כל כיוצא בזה מדברים שהם **מעשה אומן** והם עיקר גדול בישיבת הבתים והחצרות⁹⁵...
 השוכר חייב לעשות מעקה ומזוזה ולתקן מקום המזוזה משלו. הגה: והוא הדין כל דבר שאינו מעשה אומן.

לכן תחילה על השוכר לנסות להתמודד עם הבעיות בכוחות עצמו, באמצעות ריסוס נגד מקקים ויונים. אם לא יצליח לפותרן, אזי החיוב לעשות זאת יעבור למשכיר. ואולם

סובייקטיבית, אזי די בכך שבעל הדין אומר שהוא משוכנע בטענתו; ואם היא אובייקטיבית, אזי טענת 'ברי' משמעה טענה שמבוססת על ידע אישי וודאי, ולא על תחושה של בעל הדין. בפתחי תשובה, חו"מ סי' עה ס"ק כ, נכתב בשם אורים ותומים, שאם בעל הדין פירש לפני בית הדין את מקורות המידע שלו, בית הדין מגדיר את איכות הטענה לפי מקורות המידע, ולא על פי תחושתו האישית של בעל הדין. ומכאן שההגדרה היא אובייקטיבית.

92. שו"ע, חו"מ סי' יב, סעי' ב. להרחבה, ראה הרב נתן חי, משפטי ארץ ח"ב עמ' 459.

93. יש המחייבים שלישי, על פי תשובת שבות יעקב, סי' קמה ס"ק ה, מובאת בפתחי תשובה, סי' יב ס"ק ב.

94. הערת עורך, י"פ: ראה אמונת עתיך 99 (תשע"ג), עמ' 28.

95. בפשטות כוונת שולחן ערוך, חו"מ סי' שיד, היא רק למצב הראשוני של הבית בזמן המסירה לידי השוכר, ואין הוא כותב אודות תיקון במשך השכירות. והרמ"א שם חילק בין סיכום על בית מסוים לבית סתם. מכל מקום כתב ערוך השולחן שבעניינים אלו הולכים אחר מנהג המדינה. וזו לשונו: 'והמנהג אצלנו שאם נתקלקלו דברים כאלו במשך ימי השכירות מתקנם המשכיר אם לא שהיה בפשיעת השוכר או אחד מבני ביתו אז אין על המשכיר לתקן'.

למרות שמדובר בתיקון שמקובל לעשותו על ידי אומן, ניתן לערער על חיוב המשכיר בהדברה וברשת ליונים. מדברי הפוסקים משמע שחובת התשלום של המשכיר נובעת מהצורך של המשכיר לדאוג לתחזוקת הבית, כגון בלאי ושחיקה של צינורות. וזו לשון 'ערוך השלחן' (חו"מ סי' שיד סעי' ד):

המנהג לתקן **דברים הקבועים** כמו במדינתנו לעשות חלונות כפולים בימי החורף ולתקן תנורי בית החורף עם כל השייך להם ולהטיח הכתלים מבחוץ בימי הסתיו ולשפוך עפר סמוך לכתלים שלא יכנסו הקור להבית.

לכאורה הרחקת מקקים ויונים אינה חלק מן הדברים הנצרכים להחזקת הבית אלא המקקים והיונים הם דברים חיצוניים הפוגעים בשימושי הבית, ומפני כן אין הרחקתם חובת המשכיר. נראה שלמעשה חובה על המשכיר לשלם על ההדברה, ולא על רשת היונים. זאת משום שבדברי הראשונים מוזכרת סברה נוספת לחיוב המשכיר בדברים הפוגעים ביכולת המגורים. 'דרכי משה'⁹⁶ הביא בשם 'הגהות מיימוניות'⁹⁷ שיש לחייב את המשכיר לבנות תקרה לחדר על אף שלא הייתה בתחילה, כי 'אנן סהדי דדעתיה דשוכר שיהא ראוי לדירה'.⁹⁸ לאור זאת יש לומר שריבוי מקקים המצריך הדברה מקצועית הופך את הדירה לדירה שאינה ראויה למגורים, וממילא זו חובת המשכיר. אך בנוגע להתקנת רשת נגד יונים קשה לומר זאת, כי מסתבר שישנו גבול לסברא זו, ולדוגמה אם חלון הבית יתנפץ עקב התפוצצות על קולית, המשכיר לא יחויב. לכן מסתבר שאם לא הייתה רשת סביב המרפסת בזמן תחילת השכירות, לא נוצרה אומדנא המחייבת את המשכיר לשלם על כך.

לסיכום, על המשכיר לשלם למדביר מקצועי על הדברה נגד מקקים כדי לאפשר מגורים תקינים בבית השוכר. אין למשכיר חובה להתקין רשת המונעת יונים מכניסה למרפסת, אם מראש, בזמן תחילת השכירות, לא הייתה רשת כזו.

20. עבודה סמינריונית / הרב אריאל בראלי

שאלה | האם מותר להיעזר בעבודות אחרות לשם כתיבת עבודה סמינריונית, ומהם הגבולות להיעזרות זו? ברצוני להוסיף שהמציאות היא שסטודנטים רוכשים עבודות מוכנות, והמרצים יודעים זאת ומעלימים עין.

תשובה | הגשת עבודה שהאדם לא כתב בעצמו היא גנבת דעת, ופעמים שהיא אף יכולה להגיע לאיסור גזל ממש.⁹⁹ ההשוואה פשוטה: מוכר המיפה מוצר, מציג מצג שווא ומטעה את הקונים לחשוב כי המוצר שהם קונים טוב ואיכותי יותר מכפי שהוא באמת, הרי הוא עובר על איסור גנבת דעת.¹⁰⁰ כך גם המעתיק מבחן או מגיש עבודה שלא כתב בעצמו, מטעה את מי שמסתמך על התעודה שקיבל בגינה ובוחר בו לעבודה שאינו

96. דרכי משה, חו"מ סי' שיד ס"ק א.

97. הגהות מיימוניות, הל' שכירות פ"ו ה"א.

98. וכעין זה מובא בנתיבות המשפט, סי' שיב סעי' ה.

99. שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' ל.

100. שו"ע, חו"מ סי' רלב.

רשאי לעבוד בה. כתב על כך בחריפות הרב שמואל וואזנר (שו"ת שבט הלוי, ח"י סי' קסג):

בדבר תלמידים המרשים לעצמם להערים באופנים שונים להשיג ציונים טובים אשר אינם מגיעים להם, ושאלת כבודכם אם מרמה והערמה זאת הוא דרך נכון, היות שיש מבקרים אתכם שאתם מוחים על זה ולפי דעת המבקרים יש כמין רשעות אם לא מניחים התלמידות להערים כרגיל. ואומר בקיצור כי **תמה אני אם יש בכלל ספק בנדון הזה**, היאך אפשר להעלות על הדעת לעשות לכתחילה דבר כזה. דבר פשוט להלכה דיש בזה גדר גניבת דעת, ופשוט דאיכא גם לאו דלא תשקרו (ויקרא יט, יד), ועשה דמדבר שקר תרחק (שמות כג, ז). וגם יוצאים על ידי זה מכשולים בעתיד ע"י העלמת האמת בתעודות, אם צריכים להתקבל לאיזה עבודה או חינוך והמקבלים חושבים אותם למומחים ואינם, **וגורמים היזק ניכר לנותן העבודה...**¹⁰¹

בדבר הטענה שממילא הדבר פרוץ ואף המרצים יודעים מכך ולכן אין זו גנבת דעת, אין הדבר כן. ראשית, ישנה הטעיה כלפי מי שסומך על התעודה שמקבלים בעקבות הגשת העבודות, ומפקיד בידי אדם עבודה שאינו זכאי לה. שנית, אף שהמרצים יודעים על עבודות פיקטיביות ומוכנים לקבל זאת,¹⁰² ברור שאין בסמכותם לעשות כך. עניין זה מסור להחלטת הבלעדית של המועצה להשכלה גבוהה. בחוברת ההדרכה שמוציאה המועצה כתוב במפורש שעל העבודה הסמינריונית להיעשות באופן עצמאי (העבודה הסמינריונית במוסד אקדמי, עמ' 17):

עבודה סמינריונית היא עבודה עצמאית. זוהי עבודה מורכבת שבה הכותב נדרש להגדיר ולנסח בעיית מחקר... לברור את שיטת המחקר הנאותה... לבצע את המחקר הלכה למעשה, ולבסוף להגישה כמסמך כתוב. התהליך המורכב נועד לשמש אמת מידה להערכת יכולתו האינטלקטואלית של הכותב...

גם מערכת האכיפה רואה זאת בחומרה, ובבג"ץ 3379/03, נקבע כי למדינה יש סמכות לשלול הטבות מאנשים שהשיגו את התואר האקדמי במרמה:

נושאי תארים אקדמיים שהושגו במרמה פוגעים בסיכוייהם של מועמדים ראויים... מרמה בתחום זה נושאת פגיעה ממשית בציבור ובאינטרס הציבורי.

בעניין הגדרת הגבולות המותרים לקבלת עזרה מאחרים בכתיבת העבודה, נראה שניתן להיעזר בעבודות אחרות לשם איסוף מקורות ורעיונות. אך מבנה העבודה והאומר

101. שו"ת משנה הלכות, ח"ז סי' רעה, דן בקבלת תעודה מזויפת והשיב שיש בזה אסור גנבת דעת, ואם תעודה זו מאפשרת להתקבל בעבודה ולהתפרנס, יש בזה גנבת ממון ממש.

102. גם אם המצב היה חמור יותר, עד כדי כך שרוב העבודות היו פיקטיביות, אין מקום לטענה שבעלי העסקים מודעים לכך וכביכול על דעת כן מקבלים אדם לעבודה. בדומה לכך כתב הרב יצחק זילברשטיין, חשוקי חמד, ב"מ ס ע"ב: 'הנה אף שהרבה נוהגים לעשות כן, והלוקח יודע שהוא מפרכס, אסור ויש בזה אונאה, לא אמרין בזה הכל כמנהג המדינה, כמו שכתב בשו"ת דברי מלכיאל, ח"ג סימן נד, מפני שעל ידי זה אין ניכר המגרעות שיש בהם, והוי כגניבת דעת.'

המרכזי שלה צריכים להיווצר רק על ידי כותב העבודה.¹⁰³ ניתן לדמות את השימוש המותר בעבודות אחרות למושג ההלכתי 'פנים חדשות באו לכאן'. מושג זה מבטא שאפשר להרכיב ממקורות שונים דבר חדש. הרחיב בכך שו"ת התשב"ץ, (ח"ב סי' ד) בבואו להבדיל בין 'הרכבה מזגית' לבין 'הרכבה שכונית'. וזו לשונו:

ההרכבה המזגית לא נשאר במורכב צורה מצורת כל אחד מהנפרדים שהורכב זה המורכב מהם אלא יש לו צורה חדשה ופנים חדשות באו לכאן... וההרכבה השכונית אינה כן אלא ישאר המורכב מטבע הנפרדים שהורכב מהם בכל חלק מחלקיו... כל אחד עומד בעצמו ונשאר בו טבעו ומזגו.

לסיכום, אסור לקחת עבודה שהכין אדם אחר, לעשות בה שינויים קטנים וחיצוניים ולהגישה, ויש בכך גנבת דעת. ישנה אפשרות להיעזר בעבודות אחרות לשם איסוף מקורות וכדומה, אך האמירה המהותית של העבודה חייבת להיווצר על ידי כותב העבודה בעצמו.

21. ריבית בקניית מניות בקרן נאמנות / משפטי ארץ

שאלה | קניית מניות בקרן נאמנות. לפי מיטב הבנתי, בקניית מניות אין איסור ריבית. אך אם הקרן מלווה בריבית, האם גם אני עובר על האיסור?

תשובה | א. עקרונית, מסחר במניות דינו כעסקת מכר ולא כהלוואה, ולכן אין בו בעיית ריבית. במה דברים אמורים? אם יש לבעל המניות שליטה כלשהי בחברה, כגון זכות הצבעה, ואז הוא נחשב שותף בחברה, שקנה בה חלק מסוים. אבל אם אין לו זכות כזו בכלל, יש פוסקים שמגדירים את קניית המניות כהלוואה לחברה, שהרי אין לו כל זכות שנרכשה על ידי הכסף שהשקיע. לכן זו רק הלוואה הצמודה לשווי החברה.¹⁰⁴ יש אומרים שאף על פי כן דינה כקנייה ומכירה ולא כהלוואה.¹⁰⁵ יש שהתירו משום שהחברה הינה חברה בע"מ ואין לה גדר של בעלות רגילה, ומשום כך אין חלים עליה כללי דיני ריבית, ואין איסור כאשר היא לווה בריבית, דהיינו שמשקיעים כסף בקניית המניות שלה.¹⁰⁶

ב. אם קונה המניות נחשב כשותף בחברה, אזי הוא שותף גם לכל הבעייתיות של התנהלותה, כגון חילולי שבת, הלוואות בריבית וכדומה. לכן יש שהתירו להשקיע רק בחברות שפעילותן

103. בחוברת 'העבודה הסמינריונית במוסד אקדמי' (שם) נכתב עוד: 'ניתן להיעזר באנשים אחרים. אפשר ואפילו מומלץ לתת את העבודה או חלקים ממנה לקריאה לאדם אחר כדי לבדוק אם המסרים עוברים בבהירות ועל מנת לקבל הצעות כלליות לשיפור. עם זאת אסור למסור את העבודה לאדם אחר שיכניס בה שינויים מהותיים'.

104. שו"ת מנחת יצחק, ח"ג סי' א, סי' יא, סי' כג.

105. עי' שו"ת משנה הלכות, ח"ה סי' קב, שלא חילק, וכן בספר תורת ריבית, פי"ז הערה מח.

106. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ב סי' סב-סג.

מתנהלת על פי ההלכה; או לכל הפחות בחברות שאין איסור ברור בפעילותן; או בחברות שהן בבעלות גויים, שאינם עוברים על איסור.¹⁰⁷ יש המקלים ומתירים לקנות מניות בכמות קטנה, שאינה חלק ניכר ממניות החברה, אף על פי שהחברה עוברת איסורים. הם סבורים שמשקיע הקונה כמות קטנה של מניות, לא שייך שיתחשבו בדעתו, ולכן אין זה נחשב לבעלות ואין בזה איסור.¹⁰⁸ ניתן לסמוך על דעה זו ולהקל.¹⁰⁹

ג. בעצם ההסכם שבין קונה המניה לחברה אין איסור ריבית, כי זו השקעה בעסק. לכן מצד זה אין איסור הלכתי בקניית מניות של חברה. בעיית ריבית עלולה להיות כאשר חברה שאין לה 'היתר עסקא' מלווה בריבית או לווה בריבית. שהרי היא מלווה את כספי בעלי המניות או לווה עבור בעלי המניות. לכן, יש לקנות מניות של חברה שיש לה 'היתר עסקא'. לגבי קרנות נאמנות, קניית יחידת השתתפות בקרן נאמנות משמעותה שותפות בהשקעות שמשקיעה הקרן. לכן משמעותה היא בעלות על מניות או אג"ח וכו' שקונה קרן הנאמנות. לכן, אם הקרן קונה דברים המותרים לפי העקרונות הנ"ל - מותר לקנות יחידות השתתפות בקרן, ואם לא - אסור.

ד. כשהחברה עצמה עוסקת בפעילויות האסורות על פי ההלכה, כגון הלוואות בריבית, חילולי שבת וכדומה, אז גם אם אין המשקיע נחשב כשותף בחברה, יש בהשקעתו משום 'נתינת מכשול לפני עיוור'. זאת כיוון שבאמצעות השקעתו הכספית עוברים המנהלים על איסורים כריבית וכדומה. יש פוסקים שהתירו להשקיע בחברה העוסקת במכירת נבלות וטרפות. אך זאת רק משום שאין המסחר תלוי ממש בהשקעה הכספית של המשקיע, וכן משום שמוכרים גם לגויים, ולא ברור שעוברים על איסור.¹¹⁰ אמנם אם ידוע שהחברה מלווה בריבית ללא 'היתר עסקא' ליהודים, יש בעיה להשקיע בה. ואף על פי שהחברה המלווה היא חברה בע"מ, הלווים שמקבלים ממנה הלוואות הם אנשים פרטיים המשתעבדים לפרוע את הריבית, ויש בכך ריבית דאורייתא.¹¹¹

22. עודף במכולת / משפטי ארץ

שאלה | אני קופאית בסופר, ולעתים יש אנשים ששוכחים לקחת את העודף. רציתי לדעת האם כסף זה שייך לבעל הבית או שהקופאית שמצאה את הכסף יכולה לקחתו.

תשובה | ייתכנו שני מקרים שבהם הכסף נותר ליד הקופאית:

- א. הקונה לא לקח כלל את הכסף. עקרונית הכסף שבקופה שייך לבעל העסק עד שהקונה לוקח אותו. לכן אף על פי שקופאית הוציאה עודף מהקופה כדי להחזיר לקונה, הוא נשאר של בעל העסק אם הקונה לא לקחו. לכן ברור שבמקרה זה הכסף שייך לבעל העסק.
- ב. הקונה לקח את הכסף בידו ושכח אותו. במקרה זה הכסף נחשב אבדה הנמצאת בחנות. זוהי אבדה שיש בה סימן, היות ויש סכום כסף מדויק, ו'מניין' נחשב סימן לעניין

107. שו"ת מנחת יצחק, שם; ומשנה הלכות, שם.

108. שו"ת אגרות משה, אה"ע ח"א סי' ז.

109. ראה גם מה שדן הרב שלמה אישון, כתר, ח"ו סי' ד-ה.

110. שו"ת משנה הלכות, ח"ה סי' קב.

111. שו"ת אגרות משה, שם; ספר תורת ריבית, פי"ז סעי' נג; שו"ת משנה הלכות, ח"ו סי' קמה.

חיוב החזרת אבדה.¹¹² לכן נראה שעל שהקופאית להחזיר את הכסף לקופה הראשית, שהרי אם יחזור בעל העודף לחפש את אבדתו, הוא יפנה לבעל העסק.

23. מימוש זכויות בביטוח משלים של קופת החולים / משפטי ארץ

שאלה | אנו משלמים כבר זמן רב עבור ביטוח רפואי משלים של קופת החולים שלנו, וזאת כדי לקבל הטבות מעבר למה שכלול בביטוח הרפואי הממלכתי. לדוגמה, אחרי לידה אני רשאית לצאת לנופש ולקבל על כך מהקופה החזר של 50%. האם מותר לי לבקש חשבונית על נופש ממישהו אחר ולרשום אותה על שמי, לקבל החזר על חצי מן הסכום, וליהנות מהכסף בדרך אחרת, המתאימה לי יותר?

תשובה | בספר ויקרא נאמר:¹¹³ 'לא תגנבו, ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו'. הרמב"ם¹¹⁴ מגדיר שגנבה היא דבר שנעשה בסתר, ללא ידיעת הנגזל, לעומת גזל, שנעשה בגלוי ובכוח הזרוע. וה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שמח סעי' א) מביא את דבריו. הש"ך¹¹⁵ כותב שבאיסור זה כלול גם האיסור לטעון שקר כדי לעוות הדין, אף על פי שהטוען זכאי.

כל תביעה מחברת הביטוח מבוססת על החוזה בין שני הצדדים. פשוט וברור שאין לתבוע מחברת ביטוח מעבר למה שסוכם בחוזה עמה. שו"ת 'משנה הלכות'¹¹⁶ מרחיב לכתוב על כך. בתשובתו הוא אוסר על רופא לתת תצהיר כוזב ליולדת המעוניינת בכך, כדי שתוכל לקבל עוד ימי אשפוז בבית הרפואה על חשבון הביטוח הרפואי שלה. במקרה הנידון חוזה הביטוח הינו אישי, וההטבות בו ניתנות רק כאשר המבוטח בעצמו עונה לאחד התנאים המזכים אותו בהן. השואלת לא ענתה על התנאים המופיעים בחוזה, ולכן אינה זכאית לדרוש כסף על הטבה שלא מימשה. בחוזה מוסכם שהכסף ניתן דווקא להשתתפות בעלות החופשה של היולדת, ואין אפשרות לדרוש כסף ולעשות בו כרצון המבוטח.

לסיכום, בקשת החזר מחברת ביטוח הבריאות על חופשה של מישהו אחר היא גנבה, ואין שום היתר לעשות כן.

24. תמחור חלקי חילוף / משפטי ארץ

שאלה | יש לי מוסך לכלי רכב פרטיים ואינני יודע כיצד לקבוע את מחירם של חלקי החילוף שאני מחליף למכוניות. הספק נותן לי הנחה של בין 5% ל- 60% ממחיר החלקים לצרכן. מס הכנסה לפי חישוביהם קובעים שאני מרוויח 25% מינימום על כל חלק, ולפי זה מחשבים את גובה השומה שעליי לשלם. שאלתי האם כשאני מוכר את החלקים ביוקר, יש בכך איסור אונאה?

תשובה | כתב ה'בית יוסף' (חו"מ סי' רט): 'חלב וגיזה שאין להם שער ידוע אלא כל אחד

112. שו"ע, חו"מ סי' רסב סעי' טז.

113. ויקרא יט, יא.

114. רמב"ם, הל' גניבה פ"א הל"ג

115. ש"ך, סי' עה ס"ק א.

116. שו"ת משנה הלכות, חי"ז סי' קנו.

קונה כמו שחפץ לית ביה אונאה...! מכאן מבואר שדבר שאין לו שער ידוע (כלומר אין לו מחיר אחיד אלא כמה מחירים) 'אין לו אונאה'. אלא שה'דרכי משה', הב"ח והש"ך¹¹⁷ פסקו אחרת: 'אפילו היה אותו דבר אין שער שלו ידוע' - יש בו אונאה. ולפי דעתם צריכים לשום את המוצר ולקבוע לו מחיר, אפילו אם אין לו מחיר ידוע בשוק. 'מחנה אפרים'¹¹⁸ מדייק מתשובת הרא"ש¹¹⁹ שיש סוג של שער לא ידוע, שמוסכם על כל הדעות שאין בו אונאה. לדבריו צריך לחלק בין הסוגים: א. שער שמשתנה בגלל איכות המוצר, שבנוגע אליו נחלקו ה'בית יוסף' והש"ך. ב. שער שאינו קבוע כלל, שאין אפשרות לקבוע כל מחיר שהוא, כי לפעמים מרויחים יותר ולפעמים פחות. בזה כולם מודים שאין אונאה.

'ערוך השולחן' (חו"מ סי' רכז ס"ק ז) מכריע:

במיני סחורות שאין כל בעלי חנויות מוכרין אותם בשוה שיש משתכר הרבה בסחורה זו ויש שמסתפק במועט אין שייך כלל אונאה למי שמשתכר הרבה כיון שדרך המסחר כן הוא כיון שיש שמוכרים במקחים כאלו.¹²⁰

בספר 'פתחי חושן'¹²¹ נידונה אונאה בדרכי המסחר בימינו, והקושי להגדיר מחיר במציאות שבה המחירים נקבעים לפי כוחות השוק, או שיש טווח גדול מאוד בין המחיר הזול למחיר היקר. שם הוא נוטה לומר שאם המחיר נקבע על פי היצע וביקוש, אין כלל איסור אונאה; ואם יש 'מחיר מחירון' (כמו בשוק הספרים, שבו יש מחיר מומלץ) כל מה שמתחת למחיר הזה 'אין בו אונאה', וכל מה שמעל המחיר הזה, יש בו אונאה. הוא נשאר בספק כיצד נגדיר את רוב המוצרים, שיש מי שמוכר אותם בזול ויש מי שמוכרם ביוקר. הוא מסתפק האם לדעת הש"ך צריך למכור לפי השער הבינוני דווקא או לפי המחיר של רוב המוכרים, או שכל מחיר הוא לגיטימי. הרב אשר וייס שליט"א¹²² נוטה לפסוק שיש למכור לפי המחיר הממוצע. אך גם לקבוע ממוצע זה קשה מאוד במציאות שלנו, משום שהמחירים בה משתנים בגלל גורמים רבים, ובפרט אם המחיר נקבע לפי כוחות השוק. מסקנתו של הרב וייס היא שרק במקרים קיצוניים, שבהם יש הפרש גדול בין מחיר המוצר לבין מחירו המקובל בשוק - יש לבטל את המקח. לעומתו, הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א¹²³ פסק ש'יש אונאה' לרוב המוצרים והמחיר נקבע לפי רוב החנויות. לגבי המקרה הנידון, נראה שההנחה על מוצר מסוים אינה קובעת את מחיר המוצר. אלא יש לקבוע לפי המחיר לצרכן. אם אין מחיר שכזה, לשיטת הרב גולדברג - יש לקבוע לפי המחירים ברוב המוסכים באזור, ולשיטת הרב וייס - יש לקבוע מחיר הוגן, אך אין משמעות למחירים באזור. אמנם ייתכן ששיעור המס יכול לשקף את הממוצע, אך צריך לוודא שאכן הוא נקבע בזמן סמוך, ושלא היו שינויים משמעותיים במדד.

117. ש"ך, חו"מ סי' רט ס"ק א.

118. מחנה אפרים, אונאה סי' כה, ובעקבותיו שו"ת שבט הלוי, ח"ה סי' ריח.

119. שו"ת הרא"ש, כלל יג סי' כ.

120. ראה פתחי חושן, אונאה פ"י הערה כה.

121. פתחי חושן, שם הערה א.

122. משפטי ארץ, ח"ג עמ' 345.

123. משפטי ארץ, ח"ג עמ' 339.

25. 'היתר עסקא' בדואר אלקטרוני / הרב שלמה אישון

שאלה | מלווה ולווה העבירו ביניהם 'היתר עסקא' בדואר אלקטרוני, וקבעו שיחתמו עליו בפגישה הבאה ביניהם. בסופו של דבר הם לא נפגשו, ושמו לב לכך שהשטר לא נחתם רק כשהגיע זמן הפירעון. האם יש אפשרות לגבות את הריבית כששניהם מודים שהיה ביניהם 'היתר עסקא', או שחיסרון החתימה והעדים פוסל את ההיתר, ואסור לגבות את הריבית?

תשובה | מעיקר הדין מותר לסכם גם בעל פה על 'היתר עסקא', אך זה כאשר ההלוואה כולה נעשית בעל פה. לעומת זאת אם נעשה שטר הלוואה ובו פרטי ההלוואה בלא אזכור כלל ל'היתר עסקא', אין להסתפק ב'היתר עסקא' בעל פה. בשאלה לא מצוין האם ההלוואה נעשתה בעל פה או בשטר, לא מצוין מתי נשלח הדואר האלקטרוני, האם לפני ההלוואה או לאחריה, וכן לא מצוין האם מתוכנו ניתן להסיק ששני הצדדים היו מעוניינים ב'היתר העסקא'. על כן נכתוב רק אודות שתי האפשרויות שבהן ההלכה פשוטה: א. אם ההלוואה נעשתה בעל פה, 'היתרי העסקא' נשלחו קודם להלוואה והם מעידים על כך ששני הצדדים מעוניינים ב'היתר עסקא' - אזי ניתן לסמוך על כך ולגבות את הריבית, כאמור לעיל.

ב. אם ההלוואה נעשתה בשטר שלא הוזכר בו כלל עניין 'היתר העסקא', ורק לאחר מכן נשלחו 'היתרי העסקא' בדוא"ל ולא נחתמו - הם לא יועילו, ולא ניתן יהיה לגבות את הריבית. זאת משום שאין בכוחם של 'היתרי העסקא' שנשלחו לשנות למפרע את תנאי ההלוואה.

אם מדובר במצבים אחרים - כדי להשיב יש צורך לברר פרטים נוספים אודות נוסח שטר ההלוואה, תוכן הדואר האלקטרוני שנשלח ועוד.

26. גביית ריבית על תשלומי ארנונה / הרב שלמה אישון

שאלה | האם רשויות ציבוריות כמו עיריות נדרשות על פי ההלכה לערוך 'היתר עסקא' לצורך גביית ריבית על פי חוק, למשל על תשלומי ארנונה?

תשובה | התשלום שגובות רשויות ציבוריות אינו תשלום הבא בתור חוב בעבור שירות, או תמורה כלשהי על רווח שהאדם קיבל, כמו תשלום על נסיעה בכביש שש או תשלום על חשמל לחברת החשמל. החיוב בתשלום לעירייה הוא חיוב הנובע מזכותה של העירייה להטיל מס, ומזכותה של העירייה לקבוע שיעורי מס שונים בהתאם למועדי התשלום. לכן אין חשש ריבית בתשלומים אלו אף בלא 'היתר עסקא'. צד נוסף להקל הוא שהעירייה היא גוף ציבורי בלא בעלות של אנשים פרטיים. (בשונה מחברה ציבורית, שבה ניתן לראות בבעלי המניות בעלים). אמנם לרווחא דמילתא, חתומה המדינה על 'היתר עסקא', ולכן לענ"ד בהחלט יש מקום להחתים גם רשויות מקומיות. אך זאת לא

בגלל גביית הריביות על איחור בתשלומי המס, אלא בגלל עסקאות אחרות שייתכן שהן עושות ויש בהם חשש ריבית.

27. החזרת מכל מלא לחברת השכרה / הרב שלמה אישון

שאלה | כאשר שוכרים רכב, חלק מתנאי השכירות הוא להחזיר מכל דלק מלא. האם אין בזה איסור סאה בסאה?

תשובה | אין איסור סאה בסאה כאשר מדובר במוצר שיש לו מחיר קבוע בשוק.¹²⁴ כל המוצרים בפיקוח ממשלתי נחשבים מוצרים בעלי מחיר קבוע¹²⁵ ובכלל זה גם דלק, וממילא אין כאן כל חשש.

28. קביעת המחיר של מוצרים / הרב שלמה אישון

שאלה | איך אקבע את המחיר לצרכן על תוצרת (קמח מלא, לחם מלא, דבש, פירות יבשים במשקל) שאני קונה בכמות גדולה מחנות בעיר אחרת ומוכר בביתי?

תשובה | נראה שהמוצרים שאתה מציין נחשבים מוצרים המוגדרים 'עיקר אוכל נפש' ובהם אסור שיעלה מתח הרווחים על 20%¹²⁶. כמובן, יש לחשב גם את ההוצאות והטורח שלך על הבאת המוצרים.¹²⁷ לכן אתה יכול לקבוע מחיר יקר ב 20% מהמחיר שבו אתה רוכש את המוצרים, ואתה יכול להוסיף על כך גם את החזר ההוצאות שהיו לך ושכר ממוצע עבור הטרחה שטרחת. מובן שבחישוב שלך, צריכה עלות זו להתחלק בין כל הרוכשים על פי צפי המכירות. כל זה בהנחה שמדובר במוצרים שאין עליהם פיקוח ממשלתי.

29. תעודות סל וקרנות סל / הרב שלמה אישון

שאלה | בימים אלו מתפרסמת הודעת הרשות לניירות ערך, ולפיה כל התעודות סל תהיינה קרנות סל; דהיינו הניירות יהיו שייכים ישירות למשקיעים, כמו בקרנות נאמנות. מה המשמעות ההלכתית שיש לשינוי זה?

תשובה | אכן שינוי זה עלול ליצור בעיה קשה בתחום ההשקעות הכשרות. כיום ההבדל שבין קרנות נאמנות לבין תעודות סל הינו שבקרנות נאמנות המשקיעים מחזיקים בפועל במניות שבקרון; לעומת זאת בתעודת סל, יש התחייבות כלפי המשקיעים לתשואה העוקבת אחרי מדד מניות מסוים, אך הם אינם מחזיקים בפועל במניות. על כן כיום אין שום מגבלה בנוגע למניות שאחריהן עוקבת תעודת הסל (ובלבד שלחברה המנפיקה את תעודת הסל יהיה 'היתר עסקא'). לעומת זאת בקרנות נאמנות, ראוי להקפיד שהקרון תכלול רק מניות כשרות. אם ייכנס השינוי לתוקף, הרי שדין של תעודות סל אלו יהפוך להיות כדין קרנות נאמנות, וראוי יהיה להקפיד שהן יעקבו רק אחרי מניות כשרות.

124. שו"ע, יו"ד סי' קסב סעי' ג.

125. תורת ריבית, סי' ז סעי' יד.

126. סמ"ע, חו"מ סי' רלא ס"ק לו.

127. שו"ע, חו"מ סי' רלא סעי' כ.

30. פתיחת חנויות בשבת בארצות הברית / הרב שלמה אישון

שאלה | ברשותו של יהודי בארה"ב יש חנויות שפועלות שבעה ימים בשבוע. העובדים בהן הם גויים. לאחרונה הוא שמע שיש איסור בדבר, ופנה אלי לשאול איך הוא יכול להפעיל את החנויות בהיתר. מבירור עמו הוברר לי שיש לו שותף נכרי בחלק מעסקיו. הצעתי לו שישתף אותו גם בבעלות על החנויות, באופן שבשבת החנויות יהיו שייכות לשותף הנכרי ורווחי השבת יהיו שייכים לשותף. האם יש ברשותכם הסכם שותפות, או שמא יש עצה אחרת להתיר לו את פתיחת החנויות בשבת?

תשובה | אכן יש אפשרות ליצור השותפות באופן כזה שהחנות לא תהיה בבעלות היהודי בשבת. למשל ניתן לקבוע מראש שהשותפות בבעלות על העסק היא רק בחמישה ימים בשבוע, בשבת העסק שייך כולו לגוי, וביום ראשון הוא שייך כולו ליהודי. אלא שזאת יש לקבוע לפני שיוצרים את השותפות, ולאחר שהיא כבר נוצרה לא ניתן לעשות זאת. אמנם גם למצב שהשותפות כבר קיימת יש פתרונות, כגון מכירת העסק לגוי לשבת; או העברת האחזיות על הפעלת העסק בשבת לגוי, אשר יהיה שותף ברווחי השבת והוא זה שיקבע האם יפעל העסק בשבת. **למעשה**, כדאי שיפנה אלינו כדי שנוכל למצוא פתרון שיתאים לעסק שלו.

31. הפסק טהרה לאחר השקיעה / הרב עומר שפס

שאלה | אישה התעכבה ובדקה בדיקת הפסק טהרה כמה דקות לאחר השקיעה. האם עלתה לה בדיקתה? ואם כן, מהו שיעור הזמן לאחר השקיעה שעד אליו עולה לה בדיקתה?

תשובה | א. בדיקת הפסק טהרה צריכה להיעשות קודם השקיעה. לכתחילה בוודאי שצריך להיערך ולתכנן את הזמן כראוי כדי לבדוק קודם השקיעה. לדעת פוסקים רבים, בדיקה לאחר השקיעה אינה מועילה כלל.¹²⁸ מכל מקום בדיעבד, אם התאחרה ובדקה לאחר השקיעה דקות ספורות, כשלוש או ארבע דקות, לדעת כמה מן הפוסקים עלתה לה הבדיקה. זאת עקב הקושי לדייק בקביעת שעת השקיעה, והשינויים בין הלוחות השונים.¹²⁹

יתרה מכך, יש מן הפוסקים שאף מקלים בדיעבד עד כשלוש עשרה דקות לאחר השקיעה.¹³⁰ הם סוברים שיש להקל משום ספק ספיקא, ושיש להקל אם עדיין לא קיימו מצוות 'פריה ורביה'.¹³¹

128. הגר"מ שטרנבוך, תורת המשפחה, עמ' לא; הגר"נ קרליץ, חוט שני, עמ' רמו; הגר"ש אלישיב, קובץ תשובות, ח"ב סי' מב סעי' א.

129. תורת הטהרה ב, סי' יא; וכן שמענו בעל פה מהגר"מ אליהו.

130. עי' טהרת הבית ב, עמ' רסה-רעד.

גם ה'אגרות משה'¹³² התיר בדיעבד בדיקה בזמן בין השמשות, וציין שזמן זה הוא עד כתשע דקות אחר השקיעה במקומם. בשו"ת 'במראה הבזק'¹³³ נכתב להקל במקרה כזה, רק אם החמרה תגרום לכך שהטבילה תידחה בכמה ימים. אך אין נוהגים להקל בכך למעשה אלא במקום צורך ודחק, על פי הוראת חכם. המלצתנו היא שבכל מקרה שבו האישה רואה שנתאחרה לאחר השקיעה, כל עוד היא בתוך שלוש עשרה דקות לאחריה, תבדוק, ותשאל רב לאחר מכן. זאת כיוון שלפעמים ניתן להקל, בפרט בצירוף שיקולים נוספים.¹³⁴ עוד מומלץ שבימים שבהם יש חשש שהאישה תהיה עסוקה בזמן השקיעה (בייחוד בחורף) - תעשה בדיקה מוקדמת יותר, אפילו זמן רב לפני השקיעה. כך בדיעבד אפשר יהיה להסתמך על הבדיקה המוקדמת, אם האישה תשכח לבדוק סמוך לשקיעה.

32. חימום מרק ועוף עם רוטב לצורך חולה בשבת / הרב אריה כץ והרב עומר שפס
שאלה | אמי היא אישה מבוגרת וחולה, והיא קיבלה לאחרונה המלצה מרופא אנדוקרינולוג לאכול בעיקר בשר עוף. היא אוכלת בכל יום מרק עוף ובשר עוף ברוטב. בשבתות בצהריים היא נמנעת מאכילת מרק ואוכלת מעט עוף ללא רוטב (מכיוון שאינו טעים לה) וזה גורם לה צער. היא אינה אומרת למטפלת שלה לחמם את המרק והרוטב, מתוך הנחה (אולי מוטעית) שאין אפשרות הלכתית טכנית לחמם בשבת על ידי נכרי. האם מותר לאמי להורות למטפלת ביום חול שתחמם בשבתות בצהריים מרק ועוף ברוטב עבורה? למעשה, המטפלת תניח את המרק ואת העוף ברוטב על גבי הפלטה כאשר היא כבויה, והפלטה תידלק על ידי שעון שבת. (יש לציין שאין זה לצורך המטפלת, שכן היא בדרך כלל אוכלת מנות אחרות שהיא מכינה לעצמה).
תשובה | למעשה, ודאי שמותר להורות למטפלת לחמם את האוכל. לפי מה שנאמר בשאלה, אמך מוגדרת לכל הפחות חולה שאין בו סכנה, שלגביו נפסק ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' שכח סעי' יז): 'חולה שנפל מחמת חולי למשכב ואין בו סכנה, אומרים לגוי לעשות לו רפואה'. והוסיף שם הרמ"א: 'או שיש לו מיחוש ומצטער וחלה ממנו כל גופו, שאז אף על פי שהולך, כנפל למשכב דמי'. ה'משנה ברורה'¹³⁵ כתב בשם הרמב"ם¹³⁶ שלא דווקא רפואה הותרה, אלא הוא הדין שאר צרכיו, כגון לאפות או לבשל לו. נמצא שבשעת הצורך, יכולים להורות למטפלת אפילו להכין את האוכל בשבת לכתחילה.¹³⁷ אמנם ברור שכאשר

131. עי' מעיין אומר, ח"ז הל' נדה סי' רטו; וכך הורה הלכה למעשה הגר"ע יוסף, בתשובה בעל פה לרבני מכון פוע"ה, דרך הרב יעקב סודרי. הערת עורך (א.כ.): כך אמנם נכתב בספר פוע"ה כרך א עמ' 134, אולם הרב יהודה נקי שהיה מזכירו האישי של הגר"ע יוסף באותם שנים, טען בפנינו שלמעשה עקב חששות שונים, הגר"ע יוסף אמר במפורש שאין להקל מעבר לעשר דקות.

132. אג"מ, או"ח ד, סי' סב.

133. במראה הבזק ז, סי' ע.

134. עי' נדחי ישראל, לחפץ חיים, סי' מא אות ו; טהרת ישראל, סי' יג סעי' ו; בדי השולחן, סי' קצו ס"ק יג.

135. משנ"ב, סי' שכח ס"ק מז.

136. רמב"ם, הל' שבת פ"ב ה"י.

137. הערת עורך, י"פ: עי' בספר התרומה סי' רכב, שמותר לומר לגוי לאחר השבת מדוע לא עשית כך וכך בשבת, כדי שיידע לעשות בשבת הבאה; וכך כתבו הרבה ראשונים (כסמ"ג, סמ"ק ועוד), וכן נפסק

אפשר לעשות כן, יש להכין את הכול לפני שבת, כדי שלא יהיה צורך להגיע לכך. העצה להורות למטפלת להניח על הפלטה את האוכל כשהפלטה כבויה היא בהחלט עצה טובה. יש מקום לדון להתירה אף עבור חולה שאין בה סכנה (וכאמור, אמך בהחלט מוגדרת חולה שאין בו סכנה), זאת בהסתמך על כמה וכמה צדדים להקל:

א. מדובר בעוף ומרק שכבר התבשלו, ודעת הרמב"ם וראשונים נוספים היא שאין בישול שייך בדבר שכבר התבשל, אפילו הוא לח, כגון מרק.¹³⁸ אמנם להלכה נפסק שיש להחמיר בבישול אחר בישול בלח.¹³⁹ אך ניתן לצרף את דעת הסוברים אחרת בתור סניף להקל במקום צורך גדול, כשמצטרפים לכך צדדים נוספים.

ב. בנידון דידן, מדובר בנתינה על הפלטה לפני שתידלק על ידי שיעון שבת. אמנם הפוסקים אסרו לתת תבשיל שאינו מבושל על הפלטה, אם היא תידלק אחר כך על ידי שיעון שבת ותבשל את התבשיל.¹⁴⁰ אך כשמדובר בתבשיל לח שבושל והצטנן, יש המצטרפים את האמור בסעיף הקודם בתור סניף להקל, ומתירים.¹⁴¹

ג. אף המחמירים לעיל, חלקם החמירו רק מדרבנן,¹⁴² ובנידון דידן שהנתינה היא על ידי גויה, מדובר ב'שבות דשבות' שהותרה במקום צורך גדול, אפילו כשאין חולי גמור.¹⁴³

לסיכום, לכתחילה ראוי לנהוג כהצעתך לומר למטפלת הגויה עוד לפני שבת לכוון שיעון שבת לפלטה ולהניח את התבשילים עליה קודם שתידלק, ואם לא אמרו לה לפני שבת, מותר אף בשבת עצמה לומר למטפלת הגויה לשים את התבשיל על הפלטה, ואפילו כשהיא דלוקה.

מכון שלזינגר

33. בדיקת בתולים של רבן גמליאל לאור הידע הרפואי / הרב ד"ר מרדכי הלפרין
שאלה | מהו הבסיס המדעי לבדיקה הניסיונית של רבן גמליאל עם השפחות וחביות היין, המתוארת בגמרא (כתובות י ע"ב)?
תשובה | כך נאמר בגמרא (כתובות שם):

בשלחן ערוך הרב, או"ח סי' שז סעי' ת, וכן בנשמת אדם, כלל סב ס"ק ב. ולאור הנ"ל מותר גם למי שאינו חולה לומר לגוי ביום חול 'מדוע לא תניח עבורי את התבשיל על הפלטה'.
 תשובת הכותב: אריה כץ. נושא הרמיזה המותרת והאסורה לפני שבת הוא נושא סבך ומורכב בפני עצמו, ואין המקום לדון בו בתשובה קצרה זו, ולכן דנו בה רק בנוגע לאמירה מפורשת.
 138. ראה דיון באריכות בטור ובבית יוסף, בתחילת סי' שח.
 139. שו"ע, או"ח סי' שיח סעי' ד.
 140. ראה הר צבי, או"ח ח"א סי' קלו; ציץ אליעזר, ח"ב סי' ו; ילקוט יוסף, שבת ג סי' שיח סעי' ע ועוד.
 141. ראה ילקוט יוסף, שם עמ' רלד. ולכאורה לאשכנזים הדין קל יותר, שכן לדעת השולחן ערוך אסור לחלוטין בישול אחר בישול בלח, ואילו הרמ"א הקל אם לא הצטנן לגמרי (שם סעי' טו), ויש סוברים בדעתו שמעיקר הדין הוא פסק שאין בישול אחר בישול בלח. ראה אגרות משה, או"ח חלק ד סימן עד.
 142. ראה ציץ אליעזר, שם.
 143. ראה שו"ע, או"ח סי' שז סעי' ה.

ההוא דאתא לקמיה דרבן גמליאל ב"ר, אמר ליה: רבי, בעלתי ולא מצאתי דם, אמרה ליה: רבי, עדיין בתולה אני. אמר להן: הביאו לי שתי שפחות, אחת בתולה ואחת בעולה, הביאו לו והושיבן על פי חבית של יין, בעולה ריחה נודף, בתולה אין ריחה נודף, אף זו הושיבה ולא היה ריחה נודף, אמר לו: לך זכה במקחך.

להבנת הבסיס המדעי של בדיקת רבן גמליאל, יש להקדים שלוש עובדות: **א.** המושג 'ריחו נודף' מופיע במקום נוסף בש"ס - לגבי מי שאכל שום (ברכות נא; שבת לא). גם בנידון דידן, וגם לגבי אכילת שום, מדובר בריח הנודף מאוויר הנשיפה שבנשימת האדם. בנידון דידן מדובר על אלכוהול הנספג ומגיע למחזור הדם, ומופרש בכמויות זעירות בתור ריח אלכוהול באוויר הנשיפה. בעוד שלגבי השום מדובר על ריח האליצין [allicin (thio-2-propene-1-sulfinic acid S-allylester)], חומר פעיל הנוצר בעת לעיסת שום חי. האליצין נספג בדם, שווה בו מספר רב של שעות (זמן מחצית חיים ארוך יחסית), וכל השעות הללו הוא גם מופרש מהריאות עם אוויר הנשיפה. זהו הריח הנודף מהפה, ולכן רחיצת שיניים אינה מעבירה את הריח.

ב. יש הבדל מהותי בין סוגי הרקמות השונים המכסים את גוף האדם. ההבדל הנוגע לענייננו הוא ההבדל בין עור לבין ריריות, כמו ריריות הפה וריריות הנרתיק. הריריות הן רקמות שדרכן ניתן להחדיר חומרים רבים למחזור הדם, כדוגמת הריריות תחת הלשון, המחדירות את הניטרטים הניתנים לחולי לב; ריריות הנרתיק (ואגינה), הסופגות ומחדירות למחזור הדם של האישה תרופות שונות בצורת נרות או טבעות מפרישות הורמונים (כגון 'נובה-רינג'). ריריות הפה ידועות גם בכושרן לספוג נוזלים בקצב אטי למחזור הדם, כך אפשר להציל חיים במקרי התייבשות, כשהמיובש מקיא מה ששותה ואין אפשרות להחדיר נוזלים לווריד. זאת ועוד, כושר הספיגה של אלכוהול דרך ריריות הוא גדול הרבה יותר מכושר הספיגה הזניח של העור.

ג. ההבדל הפיזיולוגי העיקרי בין בתולה לבעולה איננו בקרום הבתולים, כפי שרבים חושבים בטעות, אלא בטונוס המוגבר של שרירי פתח הנרתיק, החוסמים אותו לגמרי לפני ביאה ראשונה. (הוא נפתח מעט זמנית, לצורך הפרשת דמי הווסת). הטונוס השרירי מקשה על החדירה הראשונה, ויוצר את תחושת 'הדוחק בשעת ביאה', המוזכרת ברמב"ם בהסברו למושג 'פתח סגור' לעומת 'פתח פתוח'.¹⁴⁴

אחרי הקדמת שלוש העובדות הללו, אפשר להבין בפשטות ובהירות את הניסוי של רבן גמליאל. בגלל הטונוס הרפוי של שרירי פתח הנרתיק אצל שפחה בעולה, יש חשיפה ממשית של ריריות הנרתיק לאדי האלכוהול ולמולקולות הארומטיות היוצאת מחבית היין. האדים העולים מן היין שבחבית נספגים בדם, ונפלטם בהדרגה דרך הריאות. לעומת זאת, בגלל הטונוס הגבוה של שרירי פתח הנרתיק אצל הבתולה, כיוון השרירים הללו סוגר למעשה את הנרתיק, ולכן רירית הנרתיק אינה חשופה לאדים של האלכוהול. כשהרירית אינה חשופה לאדים הם אינם נספגים בה, ומשום כך אין חדירה שלהם לדם

144. רמב"ם, הל' אישות פי"א ה"ט.

(העור איננו חדיר מספיק), ולכן לא ניתן להבחין בריח אלכוהול באוויר הנשימה. כלומר ריח היין 'אינו נודף' מאוויר הנשימה של הבתולה, ובלשון חז"ל: 'בתולה אין ריחה נודף'.

34. משאבת אינסולין בשבת / הרב אשר שקאני

שאלה | א. חולה בסכרת נעורים משתמש במשאבת אינסולין. האם מותר להחליף את מכל האינסולין בשבת, אם אירעה בה תקלה?

ב. אם המשאבה מתריעה על סוללה מתרוקנת, האם מותר להחליף סוללה בשבת?

ג. גם אם מותר להחליף את מכל האינסולין ואת הסוללה, האם יש לנסות ולדחות את הפעולות הללו למוצאי שבת? ואולי בכלל עדיף להימנע משימוש במשאבה החשמלית בשבת, ולהעדיף את הטיפול הישן בזריקות אינסולין?

תשובה | א. מחלת סכרת נעורים עלולה לקצר חיים אם אין מטפלים בה טיפול מתאים. לכן חולה בסכרת נעורים מוגדר חולה שיש בו סכנה, והטיפול בו באינסולין מציל ומאריך חיים.¹⁴⁵ על כן מותר להחליף מכל אינסולין בשבת,¹⁴⁶ גם אם מדובר בכמה

145. וכן נכתב בספר נשמת אברהם, בהקדמה לסי' שכח הערה 4, שחולה שאין בו סכנה לפי שעה, אך אם לא ייתנו לו טיפול מסוים בו ביום, יש חשש שמא יסתכן; כגון חולה סכרת שמקבל אינסולין, הנחשב

חולה שיש בו סכנה. והובאו דבריו בספר חזון עובדיה, שבת ח"ג עמ' שעו.

146. נאמר בגמ' שבת מח ע"א: 'רב חסדא שרא לאהדורי אידרא לבי סדיא בשבתא (ופרש"י התיר להחזיר מוכין שנפלו מן הכר לתוכו). ומבואר בגמ' שם שאסור לעשות כן בחדשים, דהשתא עביד ליה מנא, אבל בישנים מותר. אמנם לדעת הרמב"ם, הל' שבת פכ"ב הכ"ג, האיסור למלאות הכר והכסת החדשים במוכין הוא משום גזרה שמא יתפור, ולפי"ז אינו שייך לנד"ד. ומכל מקום, אף לפי רש"י האיסור אינו אלא מדרבנן (עי' ריטב"א, שבת מח ע"א), ולכן ודאי שיש להתיר בזה אף לחולה שאין בו סכנה, וכ"ש שיש להתיר בנ"ד, דחשיב כחולה שיש בו סכנה, כאמור לעיל.

ועוד יש לומר שאין זה דומה לנידון שלנו, שהרי המוכין אינם עומדים להוציאם ולהחזירם תדיר לתוך הכר או הכסת, מה שאין כן הכנסת המכל למכשיר, הניתנת על דעת להסירה לאחר שלושה ימים לערך ולהשליכה. וכן יש לומר בדבר החלפת הסוללות, שמחזיקות מעמד שלושה שבועות לפחות, ולאחר מכן נזרקות או נטענות. וא"כ, אין בזה משום תיקון כלי כלל. וכמו שנכתב כיוצא בזה בשו"ת יחוה דעת, ח"ב סי' נו; וע"ע בנשמת אברהם, או"ח סי' שיח עמ' שטז, ובעמ' שיז הערה 3.

והנה בשבת (קב) נאמר: 'אמר רב, התוחב יתד בתוך בית יד של הקרדום בהיותו בנקב הברזל להדקו שלא ישמט, חייב משום בונה', ועי' רמב"ן ורשב"א, שבת קב ע"ב, שכתבו שאין בניין וסתירה בכלים. והסבירו שם שאמנם כלי שנתפרק ואינו צריך אומן כדי להחזירו אלא כל הדיוט יכול להחזירו למצבו הראשון, אין בו משום בניין וסתירה; אבל עשיית כלי מתחילתו יש לאסור, משום תיקון כלי. וכן כלי שנתפרק, וההדיוט שאינו אומן אינו יכול להחזירו, אסור לאומן להחזירו, גזרה שמא יתקע בחוזקה. ועי' ריטב"א, שבת קב ע"ב ד"ה עייל שופתא, שכלי שהתפרק ואין הדיוט יכול להחזירו בטל מתורת כלי, ונמצא שכאשר מחזירו הרי הוא עושה כלי. וכ"כ הר"ן, שבת קב ע"ב ד"ה רב אמר; והביאו ב"י, סי' שיד; וכן כתב מאירי שבת שם; פסקי הרי"ד, ס"פ כירה; פסקי ריא"ז, שבת שם; וע"ע מאירי, שבת מח ע"א. לפי זה מכשיר משאבת האינסולין שכבר יצא מתחת ידי האומן, גם כשהפסיק לפעול עדיין תורת כלי עליו, שכל אדם שאינו אומן יכול להחזיר אותו לפעולתו; ולאחר זמן צריך להחליף את המכל של האינסולין ואת הסוללה ומתחילה נעשה על דעת כן, ומיועד לכך. לכן אין שום איסור בדבר, ואינו בגדר תיקון כלי כלל. ועי' שו"ת פנים מאירות, ח"ב סי' קכג; ספר תהלה לדוד, סי' שלח ס"ק ו; שו"ת בית אבי, ח"ג או"ח סי' מו אות ד; שו"ת מי נח, סי' יח; מהרש"ג, ח"ג סי' ז אות יא ד"ה גם; שו"ת יביע אומר, ח"ח או"ח סי' מח; שו"ת יחוה דעת, ח"ב סי' מח; חזון עובדיה, שבת ח"ה עמ' קעג; ועי' חזון עובדיה, שם עמ' שנג.

שעות קודם צאת השבת, ובלבד שיש צורך בשימוש במכל בשעות הללו.¹⁴⁷
 ב. לעניין החלפת הסוללות: אם אפשר, טוב שהחלפת הסוללות תיעשה על ידי גוי, אבל כשאין אפשרות שהיא תיעשה על ידי גוי, מותר להחליף את הסוללות אף על ידי ישראל. והמחמיר להחליף את הסוללות בשינוי מהדרך הרגילה הנעשית ביום חול, תבוא עליו ברכה.¹⁴⁸

מכון המקדש

35. גג מזבח הנחושת / הרב יוסף אלבז

שאלה | האם למזבח העולה שהיה במשכן היה גג נחושת, או שהיה מלא באדמה וגגו היה המשטח הנוצר ממילוי האדמה?
תשובה | על מזבח הנחושת נאמר (שמות כז, ח): 'נבוב לוחות תעשה אותו'. רש"י במקום מפרש: 'לוחות עצי שיטים מכל צד והחלל באמצע'. על הפסוק (שמות כ, כא): 'מזבח אדמה תעשה לי', מפרש רש"י על פי המכילתא: 'שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתו'; ולפי דבריו נראה שלא היה לו גג. הדברים מפורשים ב'אברבנאל' (שמות כז, א):

שיהיו דפנות המזבח מעצי שיטים, לא גגו, כי ימלאוהו עפר כמו שאמר מזבח אדמה תעשה לי... ואם היה המזבח מכוסה מעצי שטים היה נשרף ונשחת המזבח כיון שאש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה (שמות כז).

147. עי' בשו"ת מצפה אריה, ח"א סי' ד, שכתב שאם כבר ניתנה השבת להידחות, אף שבמקצת עשיית התרופה אפשר להמתין, מותר לעשותה בשבת. ומכל מקום נכתב בחידושי הרש"ש, יומא פ"ד ע"ב, שאם אנו יודעים בבירור שנוכל להמתין לעשות התרופה במוצאי שבת, אין לחלל השבת בחינם. ורק אם הרופאים אומרים שצריכים לעשות התרופה בשבת דווקא, בזה אנו אומרים 'כל הזריז הרי זה משובח' אף שהיה אפשר לדחות בכמה שעות. וכן נכתב בשו"ת יחווה דעת, ח"ד סי' ל.
 148. לדעת החזו"א, או"ח סי' נ ס"ק ט, ובמכתביו הנדפסים בשו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' יא, בלחיצה על מתג חשמלי יש משום בונה או סותר, וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי, תליתאי או"ח סי' כה. אך אף על פי כן רוב ככל הפוסקים בימינו הסכימו שאין בזה איסור תורה: מנחת שלמה, שם, ובח"ב סי' כה; שו"ת שבט הלוי, ח"א או"ח סי' קכא; שו"ת תפלה למשה, ח"ב סי' כ אות ט; שו"ת יביע אומר, ח"ז או"ח סי' לו אות ג; שם, ח"ט או"ח סי' קח אות קפה; ועי' בשו"ת אג"מ, ח"ג או"ח סי' מב; שם, ח"ד או"ח סי' פד אות ב; שם, ב"י פה; שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' כו ד"ה ומ"מ; שם, סי' כז ד"ה והנה בחזו"א; וכך היא דעת הגר"ש משאש זצ"ל וכפי שנכתב בשמו בספר קדושת השבת, עמ' לא ואילך; וע"ע שו"ת באר משה, ח"ו סי' ד אות ה; ציץ אליעזר, ח"ט סי' טו; שו"ת מאזני צדק, ח"ב סי' טו אות י; שו"ת אבן ישראל, ח"ט סי' כב; שו"ת שערי יושר, ח"ב או"ח סי' נח; שו"ת נחלת לוי, ח"א סי' ב אות כ. וע"ע שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט סי' נה; מנחת שלמה, ח"א סי' י אות ו, עמ' פה, ודון מינה לנ"ד.

הראבי"ה¹⁴⁹ לומד מן הפסוקים שבניגוד לנאמר במזבח הזהב: 'וציפית אותו זהב טהור, את גגו ואת קירותיו...' (שמות ל, ג), בנאמר במזבח העולה לא נזכר גג, ומכאן שלא היה לו גג. בזה הוא פותר גם קושי מציאותי. אם היה גג ממתכת למזבח, כיצד היו הכוהנים הולכים יחפים על גגו בזמן ההקרבה? בוודאי היו נכוים, שכן מתכות מעבירות חום. הראבי"ה דוחה את האפשרות שהיה שם מעשה נסים, שכן לא מצאנו בחז"ל נס כזה. גם לדעת ה'ספורנו' וה'חזקוני' לא היה גג למזבח הנחושת (שמות כז, ח), וכך גם דעת המלבי"ם (שמות כ, כא): 'כי לא היה לו גג... ומלאוהו אדמה ונתחבר עם אדמת המשכן'. עוד יש לציין כי מבחינה טכנית, קשה למלא אדמה את כל חלל המזבח באדמה, אם המזבח סגור מלמעלה.

בניגוד לאמור לעיל, מן המדרש משתמע כי היה גג למזבח הנחושת, וכן נאמר במדרש תנחומא (תרומה סי' יא):

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולמים אמרת לי לעשות מזבח עצי שטים ולצפותו נחושת ואמרת לי אש תמיד תוקד על המזבח אין האש מעברת אותו צפוי ושורפת את העץ? א"ל הקדוש ברוך הוא למשה... מזבח העולה אעפ"י שכתוב בו אש תמיד תוקד על המזבח לא הנחשת עתיד לבער ולא העצים נשרפין... שמא האש יורדת מלמעלן לשעה היתה, לפיכך לא היה נזוק, אש המזבח יתירה שלא היתה זזה הימנו לא ביום ולא בלילה...

דבר מעניין נכתב ב'חזקוני' (במדבר יז, ד-ה). כידוע, מן המחנות שעליהם הקריבו אנשי עדת קרח את הקטורת, נצטווה משה לעשות ציפוי למזבח. כאמור, ה'חזקוני' פירש שלא היה גג למזבח, והוא מפרש שמן המחנות הללו עשו גג למזבח הנחושת, שעד אז לא היה לו גג.

36. פרה אדומה ומשיח / הרב יהושע פרידמן

שאלה | שמעתי שבמכון המקדש מתכוונים להכין אפר פרה אדומה לצורך טהרה מטומאת מת. שאלתי היא: האין זו 'הלכתא למשיחא'?

תשובה | אכן נראה לכאורה מדברי הרמב"ם שפרה אדומה צריכה להיעשות דווקא על ידי המשיח; וזו לשונו (הל' פרה אדומה פ"ג ה"ד):

ותשע פרות אדומות נעשו משנצטוו במצווה זו עד שחרב הבית בשנייה. ראשונה עשה משה רבינו, שנייה עשה עזרא, ושבע מעזרא עד חורבן הבית, **והעשירית יעשה המלך המשיח מהרה יגלה...**

הפטורים אנו לכאורה ממצווה זו, שכן המשיח יעשנה? אכן, כאמור כך כתב הרמב"ם בהלכות פרה אדומה. אלא שהמילים: 'והעשירית יעשה המלך המשיח מהרה יגלה' הם תוספת שלו, ואינם כתובים במשנה בפרה (פ"ג מ"ה), המונה את הפרות האדומות שנעשו במהלך ההיסטוריה. אמנם כדי להבין את כוונת הרמב"ם במילים שהוספו, יש לראות את דבריו בהלכות מלכים (פי"א ה"א-ה"ד), שם כתב:

149. ראבי"ה, חגיגה סי' תתח.

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל... ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח...

ונשאלת השאלה: וכי יעלה על הדעת שעד בוא המשיח אין מצווה לעלות לארץ, ואין מצווה להילחם באויבנו, שכן, המשיח יעשה זאת?¹⁵⁰ אלא ודאי כוונת הרמב"ם היא שכשיבוא המשיח מתפקידו לעשות מצוות אלו, אם חלילה לא יתקיימו על ידי ישראל עוד לפני כן. אך גם קודם בואו מצוים אנו בכל מצוות התורה, כולל בבניין בית המקדש, ואין חיובן של מצוות אלו תלוי בבואו, ח"ו.

כך הוא גם באשר למה שכתב שהמשיח יעשה את הפרה העשירית. אין כוונתו לדבר הלכה, אלא לתפילה וציפייה לבואו: 'והעשירית יעשה המלך המשיח מהרה יגלה'. כוונתו לומר שאם אנו לא נכין אפר פרה אדומה קודם בוא המשיח, אזי המשיח, שמהרה יגלה, יעשה זאת. אך ודאי שחייבים אנו לעשות אפר פרה אדומה גם קודם בואו, ככל מצווה הכתובה בתורה, שאינה תלויה בביאת המשיח; וכדברי הרמב"ם במאמר 'קידוש השם' (מהדו' הרב קאפח עמ' קיט):

וחיוב המצוות אינו תלוי בביאת המשיח, אלא אנחנו מחויבים להתעסק בתורה ובמצוות, ונשתדל להשלים עשייתן, ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים, אם יזכה ה' לנו או לבני בנינו לראות המשיח - הרי טוב יותר. ואם לא - לא הפסדנו כלום, אלא הרווחנו בעשייתנו מה שאנחנו מחויבים.

על דברים אלו מן הראוי להוסיף שלא רק שבניין המקדש וחידוש העבודה בו אינם תלויים בביאת המשיח, אלא אדרבה: ביאת המשיח היא זו שתלויה בבניין המקדש וחידוש העבודה בו; כדברי הירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"ב): 'ואמר רבי אחא: זאת אומרת שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד', וכן הוא במקורות נוספים.

150. הערת עורך, י"פ: לא קרב זה אל זה. מצוות יישוב ארץ ישראל נוהגת בכל הדורות, כדברי הרמב"ן בהשגה ד לספר המצוות: 'מצוות עשה לדורות'; וגם אויבים יש תמיד, וברור שיש להתגונן מפניהם. אך הטהרה בטלה בישראל מתקופת ההתנאים או האמוראים, עי' גמ' בכורות כז ע"ב. ומדוע לא עשו פרה אדומה בזמנים מאוחרים יותר? ועי' ברש"י לבכורות שם, שאין כלל הזאה בזמן הזה. ועי' בספר התרומה, הל' א"י (מהדורתנו עמ' 30) שהייתה הזאה גם לאחר החורבן, וזוהי שיטת בעלי התוספות (עי"ש במקורות בהערה כג). מכל מקום בהמשך נכתב בספר התרומה (עמ' 75): 'ואין לנו הזאה עד שיבוא מלך המשיח', משמע שנהגה הזאה מאפר שנותר מזמן הבית, אך פרה חדשה תהיה כשיבוא המשיח. ועוד כתב בספר החינוך, מצוה שצז: 'ונוהגת בארץ ישראל בזמן הבית'. ואמנם עי' בספר הלכות ארץ ישראל המיוחס לטור, ס' ה (ספר חידושי רבי אליעזר שמחה, עמ' 75), שממנו משמע שאפשר לעשות פרה אדומה גם בזמן הזה. תשובה: הרב עזריה אריאל. מבחינה מעשית, עשיית אפר הפרה האדומה כרוכה בקשיים עצומים: השגת הפרה עצמה, כוהן טהור ועוד. המפרשים שהזכירו את המשיח כתנאי-לכאורה לעשיית הפרה העריכו כנראה שרק הוא יוכל להתגבר על הקשיים; אבל אין זו אמירה הלכתית שאסור לעשותה או שאין מצווה כזו או שיש עיכוב הלכתי מהותי לעשות את הפרה עד ביאת גואל צדק. לא באנו בתשובה קצרה זו למצות את העניין, ועוד חזון למועד אי"ה.